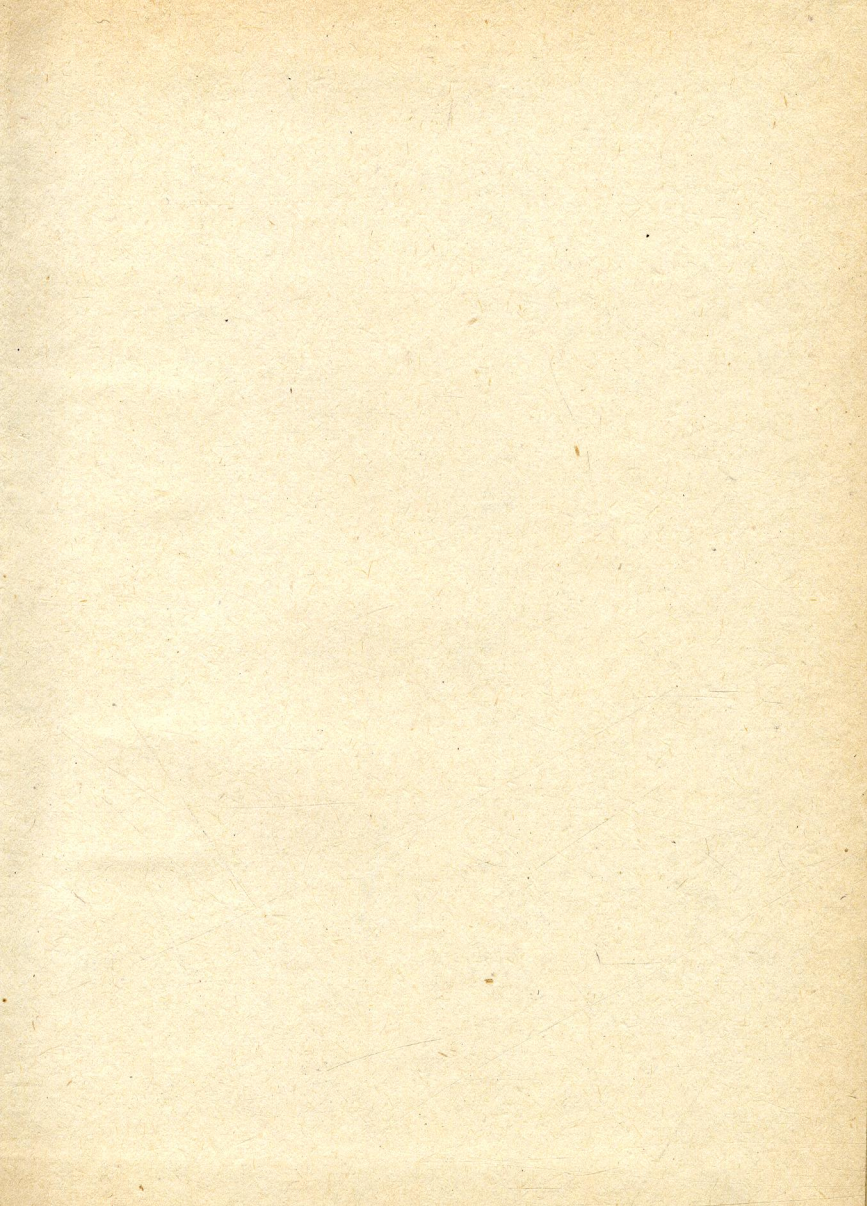
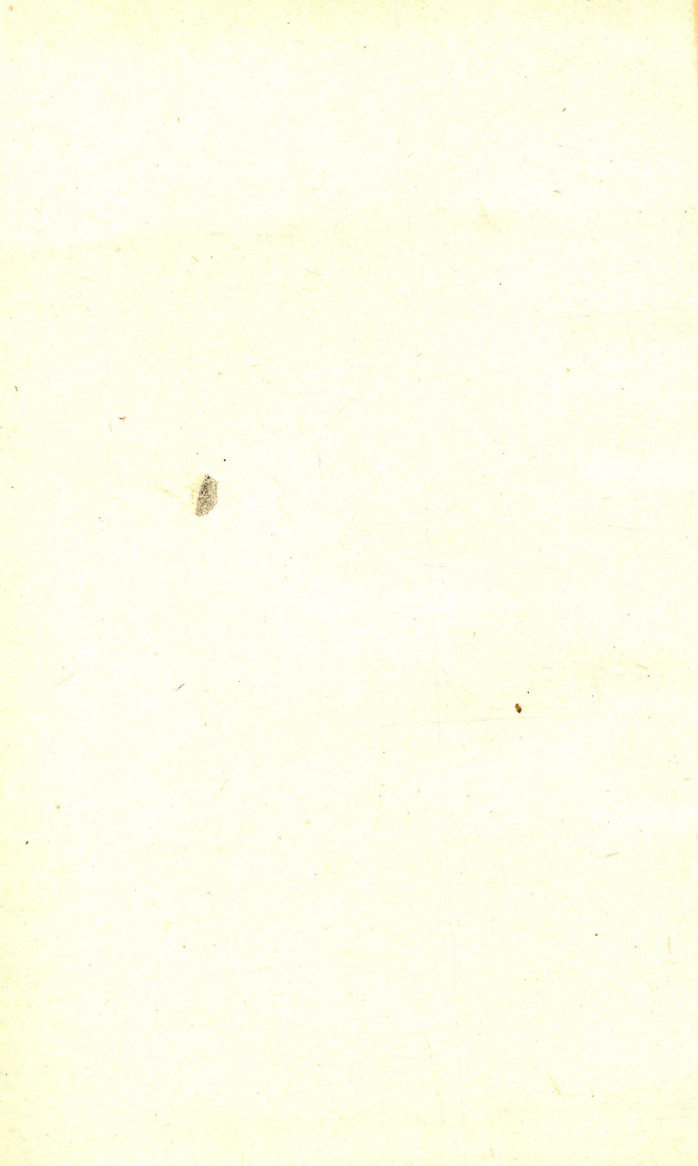

Д. Донцов

Де шукати
наших історичних
традицій?

2.640

ттм

КВАРТАЛЬНИК ІСТНИКА

МІСЯЧНИКА ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ

ДМ. ДОНЦОВ

ДЕ ШУКАТИ НАШИХ ТРАДИЦІЙ?

ЛЬВІВ

1938

Ч. 1

Відновляйте передплату на 1938 рік!

НА

ВІСТНИК

Передплата на „ВІСТНИК“

в краю вносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23
платні згори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.

Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті.

Квартальника Вістника

в 1938 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні
від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата вносить зл. 4 платних згори.

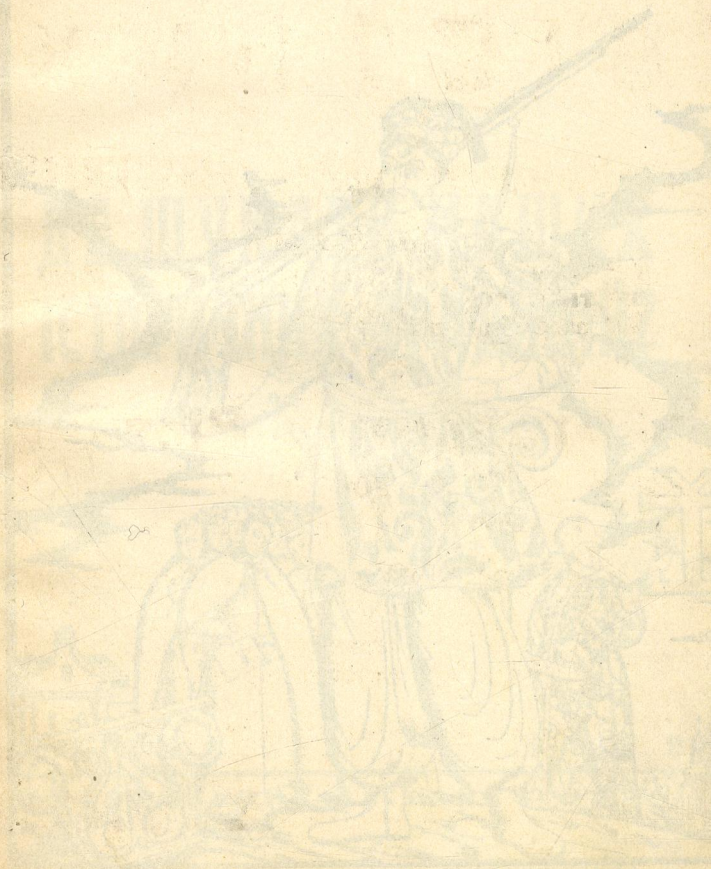
Для закордону зл. 5.

Річна передплата „Квартальника“ для передплатників
„Вістника“ вносить половину.

А ДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371

2640

КОЗАК

06
10

ДМ. ДОНЦОВ

ДЕ ШУКАТИ НАШИХ ІСТОРИЧНИХ ТРАДИЦІЙ?

(134)

кпр. Льв. обл. н/с 1965

Л Ї В І В

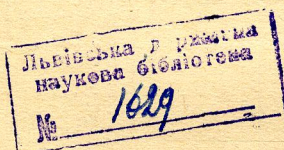
1 9 3 8

Квартальник Вістника ч. 1 (17)

Львів. Бібліотека
А.Н. УРСР

2640

ТЗ(29к)

Сею книжкою маю на меті — звернути увагу наших читачів на одне з найважніших питань сучасности. Сім питань є — питання традиції.

Минулий вік залишив нам в спадщині між иншим критичне, коли не зовсім вороже, відношення до наших історичних традицій. З височини свого „поступу” і своєї „культури”, поблажливо дивився XIX-ий вік на наше „темне середновічя” і взагалі на наше „некультурне минуле”...

Дикість і очайдушність минулих віків — збуджували нехоть і найріжнородніші застереження з боку цивілізованих кругів. Минуле — се були щаблі, безповоротно перейдені. Кликати до повороту тих віків — значило бути реакціонером, ретроградом, взагалі людиною некультурною, а часом — і національним шкідником.

1917-ий рік на Україні мусів дещо змінити те наставлення нашої інтелігенції. Але — не дуже. Частина сеї інтелігенції викликала в пам'яті наше минуле, але соромливо,

неначе проти волі, і завше намагаючись увілляти нове вино в старі міхи; намагаючись погодити націю з інтернаціоналізмом, Святу Софію з релігійним індиферентізмом, гетьманщину — з народоправством, а запорожців з соціалізацією землі. Друга частина — не робила і тих спроб повязати те, чого повязати не можна було; вона — просто і отверто старі традиції заперечувала. А натомість висувала — для прикладу і наслідування — нові традиції XIX-го віку, віку Драгоманова на Україні і соціалізму.

Тіж небагато, які — приймали історичні наші традиції, приймали їх поверхово: захоплювалися княжою Русю через те, що були монархічних переконань, так само мріяли і про гетьманство, роблячи з гетьманів монархів. Інші знову — шанували Січ за її „демократизм“ і за те, що була се — „республіка“. Ні перші, ні другі, ні треті — не є близькі авторові сеї книжки.

Ставляючи питання, які традиції маємо ми взяти собі за дороговкази в історичну мандрівку, я вибрав якраз традиції нашого „темного середновічя“, але не як прихильник тої чи іншої форми правління. Мені ходило не про зверхню фасад минулих віків, не про напис над будівлею, не про установи ті чи інші, — лише про дух, що одушевляв і окри-

лю в а в людей тої далекої доби. Мені ходило про те, щоби зробити „звидини“, конфронтацію двох періодів нашої історії, оскільки вони, ті періоди, відбивалися в цілім світовідчужанні історичних акторів. Сими періодами були — минула доба аж до упадку гетьманщини, і — отой XIX вік, який спростачив, скалічив, осміявши передтим дух попередних віків.

Цілю сеї статі представити той глибокий упадок, в яким опинилася наша національна психіка минулого століття, а з другого боку, — свіжість, житевість і міць традицій зперед XIX віку. Вказати подекуди на вічність правил їх життя, на їх невмирущу житеву мудрість, яка вже зачинає відроджуватися в наші часи. Вказати на потребу скінчити раз на все з традиціями часів упадку, щоби повернути до інших, до иншого житевого „вірую“.

Книжка має конспективний вигляд. З тої причини, до схеми, до плану її — можна булоб написати книжку в десятеро повнійшу, в сто разів більш зілюстровану прикладами і контрприкладми (колиб дозволив час і розмір нашого „Квартальника“).

Але коли є загальна схема, її вже не тяжко буде виповнити кождому, хто того бажає і хто має змогу се зро-

бити. Можна написати окрему книжку навіть на поодинокі теми — що зачеркнуті тут і обняті як цілість. Може до не-
одної з них колись поверну.

Львів, 19 лютого 1938.

АВТОР

Модним у нас стало слово „традиція”.

Всі пишуть про пошанівок для традиції. Всі групи взаємно себе обвинувачують, що не поважають традицій. Всі бачать в них чудесний лік, джерело національного відродження.

Можливо, що се так. Навіть напевно так. Народ без традицій не живе, а животіє. Коли тратить свої, йому вбивають в голову чужі, бо не може жити ніяка людська збірнота без певних правил і приказів. Традиції — се панцир, який хоронить збірноту від ворожих ударів, немов тіло вояка, що не дає йому охляти.

Привязання до мови, віри, звичаїв, до ідеалів предків, їх моральних, релігійних, політичних, економічних і соціальних догм, вистражданих і викутих в огні змагань і переказаних прадідами внукам, — се привязання є фундаментом нації. Але — чи оті, передавані з рода в рід, витворені історією прикмети нації, — є завше додатні? Чи коли, наприклад, якийсь народ віками — як жиди в Вавилоні, чи в Єгипті — мусів коритися фараонам, не витворить в нім історія прикмет невільника? І чи ці прикмети, що стали теж „традицією”, варта плекати і шанувати? Чи треба приймати всі традиції гуртом, чи робити вибір між ними?

Любов до свого... Алеж вона може бути активна і пасивна. Чи ся остання гідна пошани? Можна бажати, щоби „своє, рідне” зайняло незаперечене ніким певне місце в світі... Але яке — надрядне чи підрядне? Щоби воно грало ролю маяка, що світить і иншим у тьмі, чи ролю — пя-

того колеса до чийогось возу? Можна прагнути добитися значіння в світі отому „своєму і рідному“.... Але яким шляхом? Чи те значіння — виблагати, вишахрувати, чи вибороти? І чи кождий з тих способів гідний того, щоби його піднести до ваги традиції, яку треба ростити і передавати нащадкам?

Справа не така проста і вимагає ясної відповіді.

Є традиції і традиції. Знана є традиція автора „Заповіту“, яка деякими зворотами так нагадує слова „Марселези“. Її — хоч і без таланту — подав далі й напів забутий поет середини минулого віку, Ксенофонт Климкович, що писав, якто нас слов'яни з світа зводять

та між собою „за зїжу руської землі гризуться“.
І заповідає, що „прийде Божий суд“,
і час великої молитви,
коли від Дніпра аж по Кавказ

Такий відправим парастас,
Що внуки й правнуки згадають...
Хібаж на світі мало нас?

Отсе булаб одна традиція, яка — хоч не силою вислову, та думкою — цілком відповідала заповітові Шевченка.

А ось друга традиція:

Слов'янськії землі! — наша Вкраїна
Середня сестра поміж вами:
Нікому неправди вона не вчинила
І правди бажа' між сестрами.
З північною Русю не зломим союзу,
Ми з нею близнята по роду.

А далі йдуть поклони і залицяння і вбік інших слов'ян — від автора сього „слов'янського гимну“ Ми-

хайла Драгоманова... І се також традиція, хоч і суперечна Шевченковій, — бо маса нашої збаламученої інтелігенції ставляє і досі на недосяжний постумент автора того „гимну“, несучи його „братерсько"-плебейські гадки в народ.

За якимиж традиціями йти?

Ми згадуємо традиції Петра Дорошенка, Орлика, Богуна. А є й такі, що хочуть відновити „традиції" Киселя. Одні славлять традиції Мазепи, другі — Кочубея.

Одні проповідували, що царат — наш історичний ворог, а боротьба з ним є нашою історичною традицією. Інші знову, що „московський царизм є і українська історична святощ" та що „через те старі українські писателі, пишучи вірші на честь царизму, являлись зовсім історичними патріотами".¹⁾

Олександр Кониський підчас Кримської війни був змушений обставинами до короткої канцелярійної служби в Прилуках для „матушки Росії". Сей мус так його гриз, що він писав, каючись в своїм невольнім грісі:

Я блудний син, лукавий син,
Зневажив я свою родину,
І тяжко-соромно згадать
Про те, що я служив чужині.

Се — традиція Кониського. Деінде — цілком в дусі Драгоманова — бачив сю традицію В. Липинський. Він підносить заслуги російського генерала Залеского, який „во імя сеї, нашої попередньої,

¹⁾ М. Драгоманов — „Листи на Наддніпрянську Україну".

історичною минувшиною сотвореної, такої, а не іншої, реальної, а не фантастичної, політичної традиції, служив вірою і правдою державі російській".²⁾

Кониському служба чужинцеві — варта догани, Липинському — пошани. І один і другий мають право покликатися на традиції.

Ми шануємо традиції старого Києва і його культури. А ідеолог українського соціалізму і радикалізму, називає традиції київської Руси — традиціями „хамів і розбійників", які треба „кинути в піч", замінивши „традиціями" соціалізму.³⁾

За якимиж традиціями йти?

Ми шануємо традиції останньої революції на Україні, коли впав царат і коли високо вгору зривалася наша революційна стихія народня. Але провідники соціалізму вчать нас недовіряти тій стихії, бо сеж було „неосвідомлене українське село", яке „боялося самостійности України". Бо сеж був народ, який „не розумів" високих національних ідеалів і не хотів за них боротися.⁴⁾

Є традиціоналісти, які охочо тримаються старих „консервативних" народних звичаїв — у вірі, в соціальнім побуті, тощо. Але є й інші — так звані „поступовці" і „демократи", які відкидали сі звичаї. Триматися якихсь думок тільки „через те, що й народ держиться звисних традиційних думок"? Сі „демократи" з того сміялись! „При всім наших

²⁾ „Хліборобська Україна" Кн. пята 1924-25 ст. 281--2.

³⁾ Микита Шаповал — „Українська Хата" 1913 Київ стор. 307.

⁴⁾ „Громадський Голос" 1937 ч. 22. Н. Григоріїв — „Спогади „руїнника" IX і ин.

демократизмі" — писали вони — „треба держатись принципів не традиційних, а наукових, поступових і ці принципи нести в народ і не понижати, або затемняти свої думки для застарілих, а то й противорічивих думок так званого народу”.⁵⁾ Як бачимо, там, де їм се було не вигідно, наші драгоманівці-народники говорили про „так званий народ”! Вони вміли навіть ще краще відзиватися про немілі своїм доктринам народні традиції! Бо ті „народні традиції” се була звичайна „реакція”. „Космополітиж (драгоманівці), ...цівілізацію ставили вище національності і вважали утилітарно кориснішою для народу, ніж народні традиції, між якими єсть багато архаїчного і просто ретроградного”.⁶⁾

Тут, вже просто проголошується війна національним традиціям, як чомусь „ретроградному” і „реакційному” (чисто большевицька мова!). А тим традиціям протиставляється ідея „поступу” і „космополітизму”. Се зрештою не перешкоджає сучасним оборонцям Драгоманова — що так кпив з історичних наших традицій — заступатися за нього в ім'я пошановання... історичних традицій!

Як бачимо, різні є наші традиції, різні погляди на них. За якимиз з них іти?

Деякі земляки мають таке широке серце, так шцерь наляте любовю, що наказують шанувати й одні традиції, і другі, і Кониського, і Драгоманова, і Мазепу, і Кочубея, і традиції „ретроградів”-націоналістів і традиції „поступовців”-космополітів.

⁵⁾ М. Драгоманов — „Австро-руські спомини” стор. 34—36.

⁶⁾ М. Драгоманов — „Два учителі”. Спомини 1902, Львів стор. 60.

Гадаю, що ті, що вміють так шанувати на всі боки, передусім не шанують самих себе. Гадаю, що така всеогортаюча шана можлива лише в теорії, не сам-на-сам з твердою дійсністю, яка — особливо в наші часи — наказує вибирати.

Мусимо вибрати і ми. Мусимо відповісти виразно на питання, — де, в якій добі нашої історії, в яких її провідних постатях маємо черпати свій заповіт, свої традиції? Чи — говорячи символічно — в Шевченка, в якого творах палахкотіла багряна заграва наших героїчних часів? Чи у Драгоманова — який ненавидів Шевченка якраз за його „фанатизм" і який став символом найбільш антигероїчного віку нашої історії — XIX віку? Символом отого „космополітизму" і „поступовости", як символом соціалізму є Карло Маркс, — є власне М. Драгоманов. Він став репрезентативною постаттю майже цілого українства минулого століття, ідолом сучасних наших соціалістів, лібералів, радикалів, гуманістів, інтернаціоналістів, „тоже-націоналістів" і пр. Недурнож вони й досі пишуть:

„Михайло Драгоманов! Кілько в сьому імени злилося для кожного українця високого, прекрасного, дорогого!" Вінжеж — „слава української нації, а думки його ясні, поступові, переняті федералізмом, щирим демократизмом — ще не втратили своєї свіжости, як і своєї глибокої правди".⁷⁾

⁷⁾ „Праці укр. високого педаг. інституту ім. М. Драгоманова" Збірник під заг. редакцією д-ра В. Сімовича. Прага 1932 стор. 135—6. С. Русова — „Картина споминів про М. Драгоманова".

Чи дійсно так? Чи божки XIX віку, разом з цілим тим віком, дійсно можуть служити нам, нашій епосі водозбором, звідки маємо черпати наші провідні думки? Чи оті каганці минулого століття можуть стати смолоскипами нашим динамічним часам?

Чим був — своїм ідейним змістом — XIX вік?

Блаженно-наївний світ, був світ століття, яке в 1914 запалося в небуття. Світ, коли вірили в безнастанний автоматичний поступ, в світло розуму, яке впорядкує хаос, в силу взаємного намовлення, в переконуючу міць розумної ідеологічної гадки, яка потрапить довести противникові правду наших домагань, як доводять правду, що сума кутів в трикутнику рівна двом простим. Се був світ, коли вірили в те, що — в світлі „поступу” — насильство, шовінізм, війни і звади перестануть бути регулятором життя; що стануть поволі пересудами „темного середновіччя”, так само, як і фанатизм; що їм в наші часи не буде хутко місця...

Се були часи, коли вірили — чи прагнули? — що слово правди забє облуду і еґоїзм, клясовий чи національний; що всьому, всім лихам, винні лише „царі та пани”, а як — мовляв — прийдуть до слова народи — свободні і великодушні — то наступить рай. Іван обійметься з Ванюхою, чи з ким, єретиків не палитимуть більше на кострищах, кати бавитимуться в джгута, або викладатимуть пасіянси, тирани присвятяться добродійству, або гратимуть в ситківку, лев ляже коло ягняти, рай буде на землі і щастя в людях. А над усім світом загориться радісна веселка всецілющої демократії і братерства...

В тих дитинячих надіях, що роззброювали душу, заколисуючи її нездійсними снами-оманами,

щоб потім дати їй — окрадену збудити в вогні, виховувалися Квітка-Основяненко і Павлик, Драгоманов і Винниченко, Грушевський і Франко. Хоч сей останній був занадто тверезий і занадто немилосердно батожений долею, щоби геніяльним відчуттям не збагнути безглуздя і фальшу тих оман.

Коли ви читаєте про сподіванки П. Куліша, якто від самого „звука труб“ українського слова впадуть мури Єрихону, в яким його закуто... Коли читаєте, як С. Черкасенко радив самим „розумним словом“ заткати пащі звірям і „переробити вовків хижих на ягнят“... Коли читаєте, як Квітка на одній лише сторінці одного свого оповідання („От тобі й скарб“) — тільки й бачив на Україні, що: „веселеньке сонечко“, „дощик“, „калюжки“ „холодок“, „хмариночки“, „пташечки“ і „травичку“ — всі оті пересахаринені нугати в дімінітиві — там, де дантейське пекло ввижалось Шевченкові, — то нераз заздриш безтурботній прекраснодушності тих філософів миру і тишини. Яким рожевим, яким щасливим, яким певним, яким безпечним видавався їм той світ, що був світом рабства, стогону і конфліктів. Як слабо вичували вони перші стусани Ахерону, що видобувався вже на поверхню. Як мало ті перечулені творці іділії здогадувалися про катастрофу, яка незабаром стряслася над їх головами.

І тих сліпців маємо ми взяти собі за Віргіліїв, що провадилиби нас по пеклі, яке по 1914 році розверзлося перед народами Європи? Чого навчать нас шановані ними традиції? Традиції людей, що — в щасливій уяві — ходили по муріжках в час, коли не одному місту грозила доля Геркуляна і Помпеїв...

Мов діти на пожежі, що трималися маминої спідниці, безнадійно чіпалися вони своїх затишних

ідейок, в страху ляментуючи, що довкруги — Содома і Гомора, що „ціла земля на божевілля хора“, що „світ здурів і здичавів“ та що ціла мудрість — перечекати, аж вернуть незабутні часи їх іділій...

Для тих душ, заблуканих в наш вік з минулого століття, дійсно все повинно було виглядати як нісенітниця, як Содома і Гомора. Як щось ненормальне й дике. І насильство насильників, і відпір насилуваних, і злоба переможців і гнів подоланих — дім божевільних.

І тому власне не мають вони нічого до говорення в нашій світі. Бо він так різко різниться від їх світу „веселенького сонечка“, і „хмариночок“, від старосвітської іділії давнього нашого панства, і туги нашої ліберальної інтелігенції за „кращою долею“ для нас бідних і нещасних, від мрій про повільний, але певний поступ відносин в напрямі соціальної і національної справедливості, про автоматичну перемогу світла над темрявою...

Що спільного з якоюбто іділією має наша трагічна сучасність? Те чорне лихоліття, що його почувала Леся Українка, коли воювали „кайданами, отрутою, підкопом, а зрада гаслом військовим була?“ Те чорне лихоліття, коли западаються в землю нові Атлантиди, як Китай. Коли за шість місяців зникають з політичної мапи кількатисячлітні імперії, як Абіссинія. Коли спокійне африкансько-європейське озеро знов стає тим непевним середземним морем, на якого берегах сотками літ кривавилися в змагу за владу над світом — легіони Ганібаля і Сципіона. Коли на Україні, не на Україні

Квітки і Драгоманова, а на новій — новий Самсон стрясає стовпами своєї вязниці. Коли полум'я нового Ісляму, зпід знаку серпа і молота, своїми червоно-огнистими язиками знов лиже з обох кінців Європу — в Києві і в Барцельоні. Коли арабському світові може бракує лише нового Саладіна, щоб знову струснути трьома контінентами. Коли „святі кличі” — братерство народів, демократія, право і справедливість, оборона культури, святість людського життя, національне самовизначення, паціфізм, права людини й горожанина, — стали цінними блахманами, за якими криється нага жадоба пановання. Коли за рукавом простягнутої до згоди руки вичувається держално ножа. Коли найкращий спосіб згубити себе і свою справу, се довіритися не власній силі, а прекрасним гаслам справедливости, як се зазнали на вланій шкірі негус і Китай. Коли згвалчені нащадки Кальнишевського і Головатого здані на катування і поневірку, а білостоцьким шмайгелесам Літвіновим стискають бандитську долоню женевські джентельмени. Коли „нещасливу долю бідного вигнанця” — масового убійника Троцького — оплакує „цівілізований світ”. Коли не лишилося ніодної святощі, ні людської честі, ні життя, ні віри людини, ні її вбогого майна, ні її вівтарів, які — в ім'я найгарніших кличів — не булиб подоптані чи зневажені...

В часи отого чорного лихоліття маємо витягати традиції ХІХ-го віку? Маємо — разом з його голосильниками — ляментувати, що

хочби всі враги і всі гармати світа
безсильних нас отут мов муром обвели,
як свідомости міць розбудить в нас освіта,
ми тюрми їх зірвем, зруйнуєм їх вали?

Ні, „освіти“ тут не вистане. Тут треба іншої, але то цілковито іншої ментальности. „Хай гине честь, сумління“, — як кликала поетка, — але треба чогось, щоби „упала та тюремная стіна“, хочби „зрушене каміння покрило нас і наші імена“ і все нам найдорожче.

Яка епоха, такі й люди, такі й її діячі.

Пригляньмося їм зблизька. Ось французький Бісмарк — Клемансо, який — свідок седанської ганьби — майже півсотки літ громадив в серці ненависть до народу, що упокорив його Францію; який плакав слезами насиченої помсти, коли побачив як клякала Німеччина у Версалі... Пригляньмося воскреслим героям Сервантеса в Іспанії... Пригляньмося наглим і несподіваним посуненням німецького диктатора, що по кождім з них в порошок розсипалися міцні здавалосяб кайдани, що ними скували його народ версальські магіки... Пригляньмося новому Іванові IV-му на троні царів... Пригляньмося семимилевим скокам японської пантери в Азії... Прислухаймося, якою електричністю перетяжене наше повітря... Чи тут щось допоможе базікання про автоматичний поступ, освіту, неминучий тріумф справедливости і солідарности рас? Чи „темне середновічя“ дійсно навіки щезло? І кострища для єретиків? І катова сокира для злочинців? І нові Торквемади в циліндрах чи у френчах, які з давньою запеклістю вбивають свої догми — мов цвяхи в мур — в неслухняні черепи єретиків? А старий, стародавній клич *vae victis*? Може він не лунає вже?

Ні, се не страшні примари, се не спогади середновічя. Се — сама дійсність, страждаюча, горячо вібруюча. Се сама дійсність з її пристрасною любовю і горячою ненавистю, з її гнівом, прокло-

Львівська державна
наукова бібліотека

№

1629

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

нами і шаленими мріями, з її запалом і жертвами, незаними минулому вікові.

І в такій добі маємо плекати традиції гуманістів? Накладати на очі рожеві окуляри? Запихати вату вуха? Ховати перед страхіттями голову в пісок? — ануж вони від того западуться?

Коли я шукаю епохи, подібної до нашої, з людьми, подібними до тих, що ділають за наших часів, — не до XIX віку звертаюся. Я звертаюся до іншої доби, такоїж трагічної, як наша, такоїж прекрасної як наша. Коли під стопами велитнів дудніла і вгиналася земля. Там, в мороку минулого, була адекватна нашій доба. Там жили люди подібні до тих, що зродилися з війни. Подивіться на сучасну Україну наприклад. Чи те пекло в ній, з безхвостою п'ятикутною кометою над нею — не те саме, яке було і за Шевченка, що ним самого Данта перелякати можна булорь? Чи образ того пекла подібний до того „рау“, який малювали в своїй сахариновій уяві Квітка й Драгоманов, з янголами замість чортів?

Сучасна доба на розлогих ланах України скорше нагадує інші віки, вік XII, вік „Слова о полку Ігоря“, віки XVI, XVII. Віки, коли релігія, віра, як нині мова, була роздільною межею між народами, була головною прикметою окремої національності. Коли, як нині мовна, релігійна боротьба була боротьбою національною. Коли — як писав історик — „в країні все дихало злобою, помстою і одчаєм“. ⁸⁾

⁸⁾ „Історія Русов или Малой Россіи“ Сочин. Георгія Конискаго Москва 1846.

В ті далекі часи — послухаймо, як звучить відклик Клирика Острожського, з яким звертався до тих, що — цілком, як тепер большевики — несли загибель, балакаючи про братерство і згоду:

Подивися оком і послухай слухом: чого ви накоїли своєю згодою, гідною плачу і ридання?... Якого єсте переслідування, якого удручання, ...якого оплевання, ...якого тиранства..., находження ґвалтом, на дома, на школи, на церкви, ...наброїли! ...Як побожне і чисте серце не має розпукатися? Як земля не затруситься, небо не злякається... громи не вдарять? Як вашу ту оплакану і нещасливу згоду — згодою, а не краще ...пекельним прокляттям називати і розуміти хто не має?⁹⁾

А йому вторував Захарій Копистенський, демаскуючи тих, що за вірність вірі батьків — „під плащиком видуманого... наклепу за зраду, в темницях, у вежах, в арештах і на вигнанні” перебувають”.¹⁰⁾

Чи те, що тепер діється на величезних просторах України в ім'я нової, комуністичної віри, не нагадує ту таку віддалену епоху скорше, аніж благословенні часи Основ'яненка? Епоху, коли — як писав згаданий проповідник — вороги „запалилися на нас мов огонь, що палає і пожирає”, коли слуги Люціпера —

відчинили на нас зневажливі уста свої... плескають над нами руками, посвистують і хитають головою своєю, кричать на нас, скрегочуть зубами й говорять: ликнемо їх, пожремо їх.¹¹⁾

⁹⁾ М. Возняк — „Історія української літератури” Львів 1921 т. II стор. 213.

¹⁰⁾ Тамже стор. 243.

¹¹⁾ Тамже стор. 252.

Вогнем горіла тодішня епоха. Вогнем палали серця тих, що в ній жили. І то як по одній, так і по другій стороні.

Кожда вважала, що задля другої „не варта на коней сідати і шабель добувати“. Один з діячів тої доби, князь Ярема, в своїй непримиримості казав, що „воліє вмерти, ніж допустити, щоб хлопство і талалайство мало над нами володарювати“. Люди тої доби, се були тверді люди, які воліли (підчас облоги наприклад) годуватися падлиною, котами, мишами і псами, воліли, щоб коні їх гризли зубами спеклу землю, — аніж піддатися противникові. Люди, що не зворушувалися долею ворогів, конаючих на палі. Де Костер і Сенкевіч може ушляхетнювали ті постаті, але щодо тої їх неприєднаності і твердості — не пересаджували.

Типовим представником, репрезентативною постаттю людей тих часів був напр. Стефан Чарнецький. „Він — пише цитований М. Костомаровим історик, — не мав жалю над противником. Мстивий, жорстокий, невразливий на сльози і кров, був він роджений для війни“. А сучасники казали, що „вогонь був у нього замість душі"... І скількиж було того „вогню замість душі" в тих, що виступали на страшний змаг з Яремою і Чарнецьким, з якого виходили горою. Говорячи про міни і контрміни, що закладали тоді в ту далеку епоху в боях проти себе противники, історик зауважує: „Такато жорстокість людська — мало місця було їй на землі воювати, стали ще і під землею. Даремно мудрці шукають пекла *in centro terrae*, на Україні — там правдиве пекло людської злоби“. З того пекла власне виходили і ті велетні, що їх носила тоді земля. І чи не спалахнув знову той вогонь — в різних таборах — тепер на Україні? В душах тих, що

з Київа наново штурмували український Батурин, і тих, що його боронили, і в душах тих повстанців, про які оповідає Тютюнник? І що спільного має той пекельний вогонь, душі запалені ним, з ледви блимаючим каганцем обережної, обачної, елейної хитромудрости драгоманівців минулого віку?

Якжеж далеко психічно те пекло — на землі і в душах людей — від мрій прекраснодухів ХІХ віку про „правду між сестрами — Великою і Малою Русю“, про вічну гармонію між „братними народами“! О скільки — цілою своєю суворістю — ближше нам та далека епоха, о скільки ментальність її людей ближше до повітря нашої доби, аніж до ментальности утопістів гуманности і суспільної гармонії...

Не у викривлених душах замирених — по Лебедині, Полтаві, Батурині, Петропавловській твердині і Соловках — „згуманізованих“ і душевно здемобілізованих земляків, не в їх заляканій моралі і трусливо-іділічних мріях про вічне щастя і остаточно роззброєння шукати нам наших історичних традицій. Не в скастрованого Меншіковими і Біронами покоління, не в розніжених і згістеризованих Толстими і Достоевськими нівестях ХІХ віку тих традицій нам шукати. Лише в тій далекій, а близькій добі, про яку я говорю, яка так нагадує атмосферу, що нею разом з нами дихає ціла теперішня Європа.

Провалля ділить нас і наш час від тої доби. Се провалля зветься власне ХІХ вік, не вік нашого „відродження“, як думають демократи, а вік нашого в и р о д ж е н н я, як думаємо ми. Провалля, по якого одним боці стояли діячі князівської і козацької доби з їх боянами і думами, а по другім — наші

часи. Між ними — наше сплєбеїзоване народництво.

Вглибімся в світогляд сих давних часів, в їх світовідчування, їх погляди на поодинокі питання життя, і порівнаймо те все з поглядами і світовідчуваннями провідників „новітнього“ українства доби упадку, доби XIX-го віку. Направду провалля ділить їх одне від одного. Так начебто маємо діло з ріжними народами. Таке, яке ділить напр. німців часів їх найбільшого пониження за Наполеона, від німців седанського погрому або визвольних війн.

Візьмім наприклад, безмежну віру українства минулого століття і його теперішніх епігонів — в добре серце кожної „братньої демократії“. У кожного в тямці, як, наче та губка, всякала в себе наша соціялістична інтелігенція облесливі обіцянки большевізму. Яким оманам тоді не вірила вона! На які лише приманки не йшла, наче миша в пастку! І то не лиш перший раз, але і вдруге, і втретє. На тему нічим необмеженої — ні почуттям, ні здоровим розумом — наївности чоловіх представників тої інтелігенції — на підставі їїж таки спогадів — можна списати томи книжок... І — порівнаймо сю наївність з тверезістю предків — в тій самій матерії. Коли Адам Кисіль і інші його товариші манили предків гарними словами, один священник перестерігав своїх вірних перед непотрібною легковірністю: „Лисиця звір — казав він — але й та не піде вдруге в капкан, і птах не полетить вдруге на

приманку. А людям на те і розум дан, щоб вони міркували і від біди відходили"¹²).

А Величко перестерігає проти чужинецького „в обітницях і асекураціях непостоянства і обману"¹³).

А один з найбільших тодішніх наших політиків так мало вірив в „трактати і договори", навіть „присягою утверджені", що уважав їх лише за „гру обману, віроломства і найпідлішої зради"¹⁴), перестерігаючи перед легковірством і марними надіями на силу солодких слів. Яким твердим духом, надихані сі чисто демостенівські мудро-реалістичні, перестороги! Як гарно, чисто по макіявельськи звучить ляпідарний висказ, що його з признанням цитує літописець: — „звитяжець завше сам і право дає, сам і тлумачить теєж, як хоче".¹⁵) І як далекі від того гістеричні псалми деяких демократичних, чи соціялістичних сучасників на честь шляхетного серця „братів соціялістів", чи „братів хліборобів"! Як легко впали вони і впадають в капкан з солодких слів! Як хутко вірять в „обітниці і асекурації"! Як довго мусить їх бити по голові тверда дійсність, щоб вони побачили за тими „обітницями" — обман. Що не вони, а „звитяжець" сам тлумачить надане „право"... Скільки упокорень, скільки глуму противника „звитяжця". Скільки запізної мудрости по шкоді, скільки чухання в потилицю — заощадилиби собі оті

¹²) М. Костомаров — „Історичні монографії" Кн. IV т. IX стор. 214.

¹³) „Літопись Самійла Величка" Київ 1855 т. II. стор. 98—100.

¹⁴) „Історія Русов" стор. 138—9.

¹⁵) „Літопись Самійла Величка", т. IV стор. 74.

„провідники“, колиб захотіли черпати свою мудрість з суворой школи мудрих предків, а не з глупих маніловських заповідей згуманізованого і здурнілого XIX віку...

Візьмім ту засадничу віру, яку ростила в нас ліберально-соціалістична наша верхівка минулого віку (та ще й тепер) — що — навіть коли той „народ“ (як нпр. московський) так виразно ніс нам смерть — народ з народом таки до згоди дійти мусить, бо якіж інтереси ділять одну демократію від другої? Пригадаймо, якто нас вчили, що некультурно думати, що одна збірнота другій конче неприхильна. Треба бути хитрим лисом, а й з вовком в однім запрягу побіжимо, як рівний з рівним.

А тепер розгорніть Апокрізіс Христової Філолет (1597 р.), в яким він доводить, що з противником віри не можна знайти порозуміння. Що ми вийдемо на тім так, як лисиця, коли вибралася з вовком на жебранину: бо вовк казав: — „Що буде моє, то хай буде моє, а що буде моє і твоє, то я зім обидвоє“¹⁶⁾. Як безконечно мудріша ся приповідка від „учених“ теревенів неодного соціаліста і радикала про „братерство трудящих“ всіх народів, про „пролетарі всіх країн єднайтеся“ і інші бздури з тої самої катеринкарської мельодії.

Радикальний божок минулого віку вчив, що союзниками нашими на Україні будуть „самі великороси“ (москалі), що наш ратунок — в „лібералізмі, спільнім з освіченими великорусами“¹⁷⁾. На ту саму нуту — лише заміняючи „освічених вели-

¹⁶⁾ М. Возняк. *op. cit.* т. II стор. 211.

¹⁷⁾ М Драгоманов — „Чудацькі Думки“ „Листи на Наддніпрянську Україну“.

корусів" якимись іншими „дорогими товаришами" з II-го інтернаціоналу (а навіть з інтернаціоналу Троцького) чи „братами хліборобами" — співають і теперішні наші соціялісти. Їм треба вірити, бо сеж — казав Дагоманов — „близнята по роду"... І як різнилася душа сих політичних дітей від мужеської душі предків наприклад від того самого Клирика Острожського з його заповітом: — „не личить говорити і радитися з сліпим про світло, з розбійником про мир і згоду"¹⁸⁾. А коли вже про згоду предки мислили, то іншу мали формулу. Вони домагалися, щоби промовляли до себе — „вольні до вольних, рівні до рівних — і чесні до чесних"¹⁹⁾. Як мало ті, що пакти укладали з Мануїльським чи іншими висланцями Леніна в Києві звертали увагу на третє — найважлише — звено сеї формули.

Соціялісти говорили про „солідарність між демократіями обох народів" — українського і того, що панував над Україною в XIX віці, що „опріч деспотизму" в Росії царській не було перешкод для вільного розвою нашої нації²⁰⁾. Так вірили вони, а за ними ціла наша інтелігенція минулого віку тай ще нашого, яка надіялася спершу — на царат; впав він — на лібералізм; впав він — на большевізм; завів він — на хліборобську Росію...

До всякої нової чужинецької віри готові були приступити.

І як відбігає від тої їх віри — віра в себе такого Івана Вишенського. Якою гідністю і — мудрі-

¹⁸⁾ М. Возняк *op. cit.* т. II стор. 216.

¹⁹⁾ Самійло Величко *op. cit.* т. IV стор. 98.

²⁰⁾ М. Драгоманов *op. cit.*

стю звучить його відповідь, дана противникам його віри, що хотіли його перетягти до себе: — „Не надійтеся сьогодні, не надійтеся завтра, не надійтеся позавтра, в будуччині і на віки віків”²¹).

Драгоманівці митикували „розумом”, „теоріями”, які так гарно укладали разом — в невибагливій голові — річи, які не зносилися в твердій дійсности. Забули вони або не знали, що — як казав Б. Шов — „розум — добра річ, але не всі встані кермувати ним, бо слабих духом розум робить своїми рабами і вони гинуть”... Вишенських і діячів його доби — від рабства і гибелі ратував — інстинкт, який бракував кастратам XIX віку. Той інстинкт боронив їх навіть від „очевидности”, як боронив Касандру, яка не далася злапати підступові з троянським конем. Колиби їх спитати, (як Деїфоб Касандру)

Коли ти знаєш, то скажи виразно

Що саме він (ахаєць) замислив нам на згубу?

— так як Касандра — відповілиб наші предки:

Не знаю я нічого, тільки бачу

кривий гієни погляд, тільки чую

проникливий хижацький голос...

Вони мали той інстинкт, діячі нашого „темного середньовіччя”, нащадки втратили його. Втратили уміння розрізняти чорне від білого, отрую від цукру — наші „розумники” з під червоного стягу...

Візьмім відношення до єретиків даної збірноти. Залежно від форми, які прибирила націо-

²¹) М. В о з н я к op. cit. т. II стор. 146.

нальна боротьба, — тих, що тепер ми зовемо перекиньчиками, перевертнями, — тоді звали єретиками (м. и. сього слова часто ще уживає Котляревський в „Енеїді”). — „Хто вирікся м о в и батьків”... кажемо нині. „Хто вирікся в і р и батьків”... казали тоді, а в обох випадках йшло про покинення національності. І якжеж инакше ставилися до своїх „єретиків” в XVII напр. віці і в віці XIX-м у нас! Пригадаймо собі недавні факти, як ледви чи не Валенродами, а в кождім разі великими патріотами і страждальниками за справу нації, робила наша преса Любченка, Бондаренка, давніше Панейка. Як їх найбільші промахи — висловлючись делікатно — називала шляхетними утопіями, і подивімся на иншу традицію в сій справі. Пригадаймо, як Ісая Копинський, митрополит Київський в 1640 р. напоминав князя Ярему за те, що — проти волі і наказу матери — покинув свою віру і приступив до иншої: — „Чомуж ваша княжа милість не маєш наслідувати віри своїх предків, в якій ваша княжа милість народився”? Бо не належить забувати, „же отцовская клятва висушаєть, а материнська викореняєть, як письмо мовить”²²⁾. Правда, якажто инакша думка, яка инша оцінка річей визирає з того упізнання, яка инакша душа промовляє з тих слів, аніж напр. з соціяліста Микити Шаповала — божка і приятеля наших галицьких радикалів — який вчив, що не сміє своя нація-збірнота „деспотично заявляти (одиниці) — ти наш і до скону мусиш лишитися нашим”²³⁾. Правда, як своєрідно прадідів

²²⁾ М. Возняк *op. cit.* т. II стор. 179.

²³⁾ М. Шаповал - Сріблянський — „Українська Хата” Київ 1910 кн. 7—12.

великих правнуки погані розуміли слово „свобода” і „деспотизм”! Як своєрідно вони розуміли волю, як „волю кожної громади признаватися до того народу і приступати до тої спілки, до якої вона сама хоче”... Як своєрідно вони розуміли „систему примусової національності”, яка „є такоюж все-світною появою в громадським житю, як і система примусової релігії”, бо „першою підставою обох систем служить дикий субективізм, котрий пхає людей дивуватись тому, що не подібне до їхнього, сміятися з нього, ворогувати, нищити”²⁴⁾. До яких дурниць допроваджує отой розум „слабих духом”, з яких кпив Шов, — отой розум, що в с я к и й, мовляв, „деспотизм” гідний осуду — і, скажім, деспотизм діячів Варфоломієвої ночі, і „деспотизм” громади чи матері, які прагнуть, щоб їх діти виховувалися в мові та у вірі батьків...

Інші погляди винесли з свого інстинкту предки наші, ще не збаламучені „розумом” драгоманівців. В своїм „Заповіті” пригадував Василь Загоровський (1577 р.), щоб діти його „кожного ближнього свого, як самі себе любили, але єреси всякої так, як трутизни душевної і тілесної пильно береглися”. А дальше — „іменем Бога живого в Трійці єдиного і милосердного”, закликав їх, аби „не мали ніякої спільноти, ні уживання з такими людьми, які відступивши під пристойних церкви передань, своєвільно тримаються єресей”²⁵⁾ Так остро і неприєднано ставилися тоді до справ вірності своїй збір-

²⁴⁾ М. Грушевський — „З початків українського соціалістичного руху”. М. Драгоманов — „Чудацькі думки”.

²⁵⁾ М. Возняк оп. cit. т. II стор. 32.

ноті. Так безоглядно, „деспотично” — сказалиб „свободолюбці” ХІХ віку — відносилися до „єретиків” і ріжнодумців. Їх не уважали шляхетними мрійниками. Цуратися їх всіми способами наказували.

Ставропігійське братство в 1613 р. заприсяглося „прав свого народу боронити”. А „еслиби которий отступовати міл, того в ненависти совершенно, яко проклятого... і на каждом містцу таким гнущатися, як отступником і гвалтовником віри і всієї руської Речи Посполитої”. Правда, який далекий є той світогляд від світогляду толеранції, виrozumіння й поблажливости до недовірків і „отступників”? Від світогляду тих наших — пожалься Боже — гуманістів, які картали за „некультурність” бідну Олену Пчілку, або Міхновського за те, що Короленка назвав ренеґатом... Як мало жили наші предки — якби тепер сказали — „критичним розумом” і яке сильне жевріло в них зневажуване модерними евнухами почуття привязання до свого і ворожости до „отступників”.

Так само відносилися вони, зрештою, не тільки супроти „отступників”, „єретиків”, але і взагалі всіх, що виламувалися зпід громадської карности, що нарушували однастайність збірноти. В новітні часи, епіґони вмираючого ХІХ віку безнастанно пописуються гаслом — „в єдності сила”, але забувають додати — і в карности, в дисципліні, в твердості караючої руки, яка не щадить і не прощає... Коли отаман Бородавка пив і гуляв, зволікаючи з походом, нехтуючи приказ Сагайдачного, гетьман — доносить лядонічно Літопись — „Бородавці пьяному

шию утяв". Не чекав, аж протверезиться.²⁶⁾ Не журився Сагайдачний міркуваннями про цінність людського життя, лише про справу дбав.

В поході, особливо в морськiм — заборонялось суворо запорожцям пити. А кого на чайці знайшли п'яного, того — скидали в море. Правда, якажто була жорстока, „зоологічна" доба? Наші гуманітаристи ХІХ віку дозволилиб такому скорше чайку з цілою залогою догори дном вивернути, аніж допустити до такої зневаги людини! Але „дики" козаки були тої думки, що краще п'яниця в воді, аніж при кермі... Не йде мені тут про пропаганду антiалькоголізму: не в поході козаки цілком не належали до абстiнентів, і се нічого їм не шкодило. Йде про безоглядне перестерігання правил карности і про моментальну санкцію за їх порушення. І сей дрібний — на око — випадок може найкраще характеризує цілу різницю моралі обох епох.

Епігони гуманітарного ХІХ віку напр., особливо в сім краю, ворожо ставляться до москвофільства — в теорії взагалі. На ділі — дуже частож у випадку Василя Панейка. в конкретнім випадку, готові примикати око на таке відступництво, на сей злочин. ХVІІ-ий вік, навпаки, взагалі — не виступав остро проти „злочину" п'янства, але — в тім випадку, коли його уважав за злочин, той злочин немилосердно карав. Загальнообов'язуюче для етики гуманістів правило — дозволяли вони в окремім випадку легко порушати безкарно. Не загальнообов'язуюче, але лише „на той час", правило ХVІ-го

²⁶⁾ М. В о з н я к — „Старе українське письменство" Львів 1922 стор. 357.

віку — в кождім окремім випадку суворо каралося...

Се була жорстокість, але ось така напр., як у героїв Джека Лондона, колито в снігових пустинях Аляски злодія, з кусником хліба і сірниками, — викидали геть з табору — в обійми білої смерті. Жорстоке відношення до людини? Так, але яке чуле, яке дбайливе, яке турботне відношення до людей, до збірноти, яка — як і в випадку запорожців на чайках — таки вартніша була від одного злодія чи п'яниці...

І таких прикладів можна зібрати більше. Того потурання приваті, тої бачности на „своїх" і „рідних", того занедбання справи в ім'я так званої гуманности, тої толеранції до вибриків і злочинів „заслужених" — що паношаться у всіляких гуртах теперішньої інтелігенції, — не знав той суворий вік. Вручаючи булаву гетьманську Юрасеві, синові своєму, Богдан Хмельницький, на смертнім ложі, говорив: — „анатемі віддаю того, хто зведе його з правдивого шляху і зробить притчею во язицях, і посміхом межі людей. Віддаю і самого його, коли він піде шляхом строптивим і віддалиться від правости, чести і християнської чесноти".²⁷⁾ Зовсім — для моєї цілі — неважне, чи ці слова сказав старий гетьман. Важне, що історик вложив їх йому в уста, важне, що була се їх мораль, отже, мораль провідної верстви тої доби. І якоюж ріжною від моралі провідної верстви нашої лібералістичної інтелігенції!

Подібно, переймаючи булаву, промовляв Виговський: „ся булава — доброму на ласку, лихому

²⁷⁾ „Исторія Русов" стор. 141.

на кару. Потуратиж у війську я нікому не буду, коли ви мене вибрали, бо Військо Запорозьке без страху пробути не може".²⁸⁾ Якою дикою мусить звучати ся промова напр. для уха вірного драгоманівця, що не любить подібного „деспотізму", і стоїть за „свободу" кожної одиниці в збірності і кожної громади в ній, — за „свободу" вибирати собі по вподобі той чи инший національний звязок-колектив! Як дико мусить звучати та сувора мова демократичним „провідникам", які саме на потуранні лихим і на дрібних інтригах — основують своє „провідництво"...

Коли той самий Юрась привів свою вітчину до руїни, ось що писали йому запорожці в обороні „милої отчизни нашої": — „Кров братії нашея через твоє беззаконное, Богу немилоє, междуусобіє пролитая... вопієт до Бога на отмщєніє твоє", і заповідають автори листа: — „ми вскорі до тебе прийдем і не тільки дому твого стіни розметаєм, яко гвалтовника і разорителя отчизни нашея, але й душі твоєї жити в тобі не оставимо".²⁹⁾ Що під тим листом стояв підпис: — „тебі зичливі приятелі", се Юрася з пантелику не збило. Він розумівся на жартах запорозьких і не гаючи часу, отримавши сього зичливого листа, зараз — постригся в ченці...

Як добре, що наші предки так дбали про душу своїх заблудших ближніх! Яким широким руслом плило тоді життя! Як широко дихають груди, коли розгортаєш сторінки старих літописів, з такою — архаїчною формою, а такою модерною

²⁸⁾ М. Костомаров — „Гетьманування Ів. Виговського".

²⁹⁾ С. Величко *op. cit.* т. II стор. 31—4.

змістом — мовою, порівнюючи з сухітничим патяканням сучасних гуманітаристів.

Другий гетьман, в своїм універсалі накликає своїх: перекіньчиків, „отродков і отщепенців наших, для власних користей і приват своїх, о упадок отчизни недбаючих, яко ядовитої єхидни стережіться”.³⁰⁾ В листі до кошового Лукаша пише Петро Дорошенко, що він теж того хоче, „жеби, як за єго (Богдана) гетьманства, так і тепер, за мого уряду аби було єдино стадо і єдин пастир”, але тутже додає ще щось, що було чимсь самозрозумілим — хоч і дуже потрібним — в XVII віці і що напевно видасться всім новітнім демократам, хворим на єдинофронткову дурійку, — чимсь диким: колиж, додає гетьман, тої єдності намовою не удасться привернути, — „чогож іж для амбіцій нікоїх братії вашої і нашої трудно било доказати іначей, теди мусілося на тое і воєнного употребити прогресу”. Сей другий істотний момент, санкції — є такий незрозумілий нащадкам тих велитнів, що навіть заглядаючи до маніфестів тих останніх, вони тільки підкреслюють і тільки розуміють їх першу частину — „во єдину волю, во єдину раду!”. Але яким способом ту єдину волю осягається — сього їм второпати не дано...

Драконськими способами підтримували тоді в збірності „думу і волю єдину”, не намовами, не поблажливістю, не потуранням. Добро „отчизни нашея” і караюча рука справедливости для „отродков і отщепенців” — ось були способи, так основно забуті нашим лібералізмом часів „відродження”.

³⁰⁾ Універсал Стефана Криштофа з Острога і Остра Остриці 1638 року. „Літопись” С. Величка т. IV стор. 142.

Безмежно ріжними були і поняття патріотизму — в тих віках і в віці „відродження”. Те, що тоді звалося патріотизмом — тепер, на жаргоні драгоманівців, зветься „шовінізмом”. Те, що тоді звалося „отступництвом” — те, на жаргоні радикало-соціалістів, зветься „космополітизмом”. Ніби потоп ділить нас від тих часів....

Шовінізм — ось те страшне слово, той страх, яким п'янують драгоманівці всяку здорову любов до свого, всякий здоровий відрух ображеного національного почуття на безправний дотик ззовні. І якжеж инакше дивилися на той шовінізм наші предки! Царський Постишев другої половини XVIII в. на Україні, граф Румянцев, що був по скасованню гетьманства генерал-губернатором, нарікав на „малоросійських дворян”, що вони — „при всіх науках і в чужих сторонах обращеніях лишилися козаками і заховали любов до своєї власної нації і солодкої отчизни, як вони її називають”, та що — „ся невеличка громада людей инакше про себе не відзивається, як тільки, що вони найперші на цілім світі, і що нема від них нікого дужчого, нікого хоробрішого, нікого розумнішого і що все, що в них, то найкраще” ... Доки таким шовінізмом була перенята Україна, доти вирощувала Орликів і Полуботків. Коли „розумнішою” (ах, російська культура!) і „дужчою” (все таки — шоста частина земної суші!) стала уважати — за виразом Драгоманова — „північну сестру”, — тоді прийшли Кочубеї і Любченки і Винниченки.

Цариця Катерина скаржилася гр. Румянцеву на „спостерігану в нім (в українському народі) внутрішню проти російського народу ненависть”.

І се було тоді нормальне, і тим великі були наші предки.

Але п. К. Коберський в „Каменярях” (1936 ч. 6) бідкається, „що любов батьківщини люди розуміють так, що патріот мусить свій народ вважати ліпшим, мудрішим та більш вартним... Такий патріотизм (шовінізм) і не здоровий, і не оправданий”.

Хто — в тих двох випадках — здоровий, а хто душевно хворий?

Що той „шовінізм” українського народу уважала за шкідливий — для себе — цариця Катерина, се розумію. Але як розуміти, що його вважає шкідливим для нас радикал Коберський?

Чи не є він, разом з хмарою його одностудців, дійсно в пазурах якоїсь хвороби, що мутить їх розум і виявлює душу?

Той свій погляд, як на народ висший, не як на „плебейську націю” (чим так пишався Драгоманов) одідичили українці часів Катерини від мазепинців і богданівців, які — в свою чергу — покликалися на своїх славних „продків” з часів князівської Руси. Коли Мазепа зрадився старшині з своїми замірами повстати проти Москви, старшина відповіла, що добре робить, бо вона „не знесе зневаги в землі своїй від народа, нічим від їх не кращого, але нахабного і готового на всяку наругу”.³¹⁾ Тоді дивилися на себе як на щось висше. Так само С. Величко пише про Україну під Московщиною, як його „отчизна терпить від неї безсовісне і безсоромне топтання і злобу”.³²⁾ Полуботок — в розмові з Петром — пишається культурністю і славою свого народу, ставлячи його

³¹⁾ „Історія Русов” стор. 204.

³²⁾ С. Величко — „Літопись”.

під кожним оглядом над народом московським, в яким — в часи Олексія — „все ще було в стані ніби немовляти („младечествовало“) і виходило щойно з хаосу..., і майже з цілковитої марноти”.³³⁾

Повторяю, не важно — в данім випадку — чи сі вискази правдиві чи вигадані: вони — так чи инак — відбивають погляди тих кругів української суспільности, з яких вийшов дотичний автор. А сі погляди цікаві! В ті часи, коли суспільність, народ російський, — керовані царським урядом — ще менше мали до говорення, ніж в XIX, не кажучи вже про XX вік, — українці всеж таки вважали своїм гнобителем власне отой цілий народ, не лише царат, не тільки сам режим. Так само Богун випоминав „народові московському” — що жив в „рабстві і невільництві”, що обходилися з ним, як з собаками.³⁴⁾ І як далекий сей шляхетний і такий природний патріотизм предків — се протиставлення народу народові, від „патріотизму” напр. В. Липинського, який називав москалів — „рідними братами по крові, духу (?) і культурі (?)”, а український народ і російський — „братніми націями”.³⁵⁾

Який zdeгенерований був його „патріотизм” і „патріотизм” Драгоманова, що теж мав нас і москалів за „близнят”. Або „патріотизм” Микити Шаповала, що мріяв про Лігу народів східної Європи, в якій українці моглиби „віддати свою любов” отому „братньому народові”, „старшій сестрі”. Се

³³⁾ „Історія Русов” стор. 229.

³⁴⁾ „Історія Русов” стор. 98.

³⁵⁾ „Хліборобська Україна” Відень 1921 кн. 3 стор. 63.

казали в часи, коли агресивність російського народу супроти нас виявлялася стократ яскравіше, ніж в XVII чи XVIII віках! В сій „еволюції“, коли від нормального протиставлення народу народів, перейшли наші батьки чи сучасники до протиставлення народу — лише певній касті московського народу, її режимові, виявляючи рівночасно свою любов до того цілого, чужого народу; в тім новім переконанні, що ми творимо одну цілість з московським народом — власне лежало оте звиродніння нашого національного почуття, до якого воно дійшло від часів „дикого“ козацтва до „освічених“ і „культурних“ туманів з часів нашого „відродження“...

Читайте старі літописи і хроніки, і всюди знайдете поняття „отчизни нашея“ — завше в протиставленню до Москви як до чужини. Оскільки внесліше, модерніше, шляхетніше, більш людське було те почуття, аніж виплекане діячами „відродження“ в XIX віці, які за свою вітчину уважали не тільки Україну, але й „Схід Європи“, СРСР, і тому подібні виплоди хворої уяви і скастрованої душі наших радикалів, соціалістів і хліборобів-„державників“....

І дійсно, тримаймо в свідомості отсе предківське, розуміння патріотизму з одного боку, а з другого — викличім в пам'яті те наше поняття „патріотизму“, яким нас годують новочасні національні дегенерати. Ідеалом предків було — визволення їх „отчизни“, в тім виливався їх патріотизм, їх любов до рідного краю. В „культурної“ людини XIX віку з табору ліберально-соціалістичного, инший вихід знаходить почуття любови до свого. Передусім — вона сього нормального почуття соромиться, і коли вже про нього доведеться заговорити, то — ніби вибачаю-

чись — вона зараз додає, що люблячи своє, „не оставить і ко всій Руси любви" (М. Драгоманов), особливо до тої, північної, до якої предки мали не любов, а погорду. Але і того мало! Для такого „культурника" ідеалом є не розцвіт свого народу, а „братерське єднання всіх народів, зілляння всіх народів в один народ". „Справжнє щастя" — соціялісти думають лише про „щастя" — дасть лише „правдивий космополітизм", щоби „злитися в одну братерську сімю народів", „в один майже народ", „як брат з братом"³⁶⁾, щоби повстала „всенація". Коли про таку „всенацію" і „братерство" говорять, скажім, москалі — вони знають, що роблять, бо в них „всенація" — значить російська нація, що поглине всі інші. В них такі розмови — се вияв інстинкту підбою, агресії, завойовницьких намірів. Але коли про „всенацію" говорить нещасний Гр. Наш із малоросів, доводячи, що сильний народ „мусить помагати слабшим", себто нам, коли всі мають злитися в одну націю (тамже стор. 190) — се кретинство. Так само, коли в ту саму нуту вдаряє незабутній Михайло Драгоманов, коли бездарно віршує:

Ти, русин північний, один із всіх братів
Велике зложив государство,
Нехайже та сила послужить на поміч
Слабішим братам і у словянстві.³⁷⁾

³⁶⁾ Григорій Наш — „Мораль" СПетербург 1912 стор. 187—9.

³⁷⁾ гл. про се докладно М. Мухин — „Драгоманов без маски" і „Більше світла".

Для одної адораторки драгоманівщини, патріотизм, який ісповідували Полуботки і Велички, напевно видається якимсь „людоненавистництвом”. Звеличниця Драгоманова сумує, що „останніми часами патріотизм робиться в нас словом, якимсь неприємним для поступовця, в якому лунає традиційний егоїзм кожного народу і яке (страшно сказати! — Д. Д.) протиставляють братерському інтернаціоналізмі та загальному паціфізму”. Тому радить відкинути сей новий, ненормальний патріотизм і прийняти інший, „шляхетний”, от напр. патріотизм... Рабіндраната Тагора. Не „ідолопоклончий культ нації до себе самої”,³⁸⁾ який разив — разом з авторкою і графа Румянцева, в наших предків, які ще не закоштували тагорівської і драгоманівської галімадії.

Сей „новий” патріотизм, який несуть наші соціялісти і радикали, є м. ин. близький не лише патріотизмові Тагора, але й патріотизмові Льва Толстого, бо він же уважав, що „патріотизм є в наш час почуття неприродне, нерозумне, шкідливе, що спричиняє велику частину тих нещасть, від яких страждає людськість”.³⁹⁾

Се властиво і є патріотизм нашої духової „верхівки”, отих „культурних” інтелігентів минулого віку, який і досі покутує в запоморочених мозках радикально-соціялістичної, чи ліберальної нашої „еліти”. Але отой „новітній”, інтернаціоналістич-

³⁸⁾ Софія Русова — „Рабіндранат Тагор виховник” Праці укр. високого педагогічного інституту ім. Мих. Драгоманова в Празі. „Науковий Збірник” т. I. під загальною редакцією д-ра Василя Сімовича Прага 1929 стор. 301—2.

³⁹⁾ Л. Толстой — „Патріотизм і уряд”.

ний і паціфістичний патріотизм, оте звиродніле почуття XIX віку — наказують нам шанувати як наші „традиції"! Якраз за те на нас накидаються, що гидимося такими „традиціями" часів упадку; за те, що прагнемо завернути нашу ментальність до великого минулого, коли люди жили нормально, думали нормально, відчували нормально; коли патріотизм — був патріотизмом, а не космополітизмом; коли нація була нацією, а не „всенацією"; коли любов до свого була любовю до свого, а не — водночас — до чужого і ворожого.

Тут нема вибору, ні погодження. Або — патріотизм наших предків, або — „патріотизм" Таґоре, Толстого, Липинського, Винниченка, Шаповала і графа Румянцева. Всіх отих, які той нормальний патріотизм, що ми хочемо воскресити з минулого — обкидають болотом; всіх тих, яким сей наш патріотизм заносить „ідолопоклончим культом нації", „неприємним для поступовця"...

„Ідолопоклончий культ нації" називають ще наші „патріоти" типу Толстого — „зоольогічним націоналізмом". Що розуміють вони під сим не так страшним, як глупим означенням? „Зоольогічним націоналізмом" — на їх думку — перенятий всякий, хто напр. не затагується до спільного фронту з світовим жидівством для поборювання гітлерізму; хто не тремтить з захоплення на сам звук імені Пушкіна; хто не співробітничав в „Сигналах". „Зоольогічним націоналістом" є всякий, хто каже, що живучи між вовками, не можна мати зубів і вдачі корови, або що в злодійському селі не накладають на сторожових псів намордника. Хто так не

думає, той — на їх думку — проповідує „щастя ножа” і приносить ганьбу „нашому культурному і гуманному століттю”. Така їх „традиція”, яку вони хочуть прищепити нашому вікові, вікові збомбардованого Київа, Шанхая і Мадріда...

Для наших бубніїв людяности, всяка людина ненашої породи се не чужинець, а — брат. То лише „націоналісти звертали всю причину лихого стану українства на „ворожих сусідів”, раді були задирати їх... Напроти, ми (себто космополіти — Д. Д.) думали, що народу... чіпати нічого, а з демократично-прогресивними елементами в них навіть треба дружити”. До всіх слов'ян треба „ставитися з любов'ю”, забути „нікчемні свари”. Рацію мав індуський мудрець Тагор, що — „ті, що обдаровані міцною силою любови, що мріють про духове об'єднання, що мають найменше ненависти до чужинців”, ті переможуть в житті і гратимуть „провідну роль в майбутнім”, тим усміхнеться доля. І навпаки, нетолерантні — зійдуть на пси.⁴⁰⁾ Така була думка їх всіх, того чесного товариства гуманістів, від батька і вчителя почавши, а скінчивши на епігонах — Коберським і письменниками з „Громадського Голосу”, „Впереду” й інших червоних чи рожевих часописів... Хто сеї любови до всіх друзів і недругів не має, той — вирід серед українства, той „крівавий романтик”, той хоче повести наш народ „на звірячі шляхи”, для яких „не може бути ґрунту в моралі та психіці українського народу”.⁴¹⁾

⁴⁰⁾ Праці укр. вис. педаг. інституту ім. Драгоманова „Драгоманівський збірник” Прага 1932 стор. 2, 18 і ин. Тамже „Збірник” т. I 1929 стор. 303.

⁴¹⁾ „Діло” (стаття О. Саліковського) ч. 15 1924.

Люди, перепоені тою „крівавою романтикою” — як напр. сучасні німці, се — „тупоумні міщухи”; в них „хамський рух” воскресив „звіринні інстинкти”,⁴²⁾ від яких — хай доля хоронить наш народ...

За сим блеянням отвертих чи закаптурених драгоманівців, не один готовий забути, що в сім крику нема ніякого „поступу”, ані „гуманности”, є лише звичайна овеча мудрість. А ще до того — мудрість, яка нічого спільного не має з мудрістю наших предків перед часами „відродження”.

Бо предки ті зовсім не дивилися на світ, як на рай перед гріхопадінням. А коли й були „обдаровані міцною силою любови”, то її вистарчало лише для своєї породи. Вони зовсім не уважали, що братерство є завжди на місці. Навпаки, нераз уважали, що глупо давати „стерегти шуликам голубів”. Вони думали, що „єднати вівці з вовками на одну пажить, се всупереч самій природі і здоровому розмислові”. Щождо заповіді чоловіколюбства Тагора та його наших епігонів, то предки воліли „в разі konieczности, ліпше впасти в руки Божії, ніж в руки людські”...⁴³⁾ Ні до людей, ні до людців, ні до людскости особлившого довіря не мали і в наперід долею наказану гармонію якось не вірили...

Взагалі і під тим оглядом була пропасть між їх світоглядом і світоглядом „відродженого” українства XIX віку. „Нова Україна” — орган соціалістів-радикалів зпід знаку М. Шаповала, писала: „любити свій край, рідний край... ще була зрозуміла річ” (не природна, не приказ сумління!, — а

⁴²⁾ „Вперед” Львів травень 1933 стаття Вол. Темницького.

⁴³⁾ „Історія Русов” стор. 18, 139.

яко-так, від біди, ще річ зрозуміла...). „Але з сього не виходило, що треба було з погордою, або з ненавистю ставитися до інших народів". В. Липинський вчив, що, визволяючи наш нарід, мусимо іти разом з Москвою, не проти неї! „Драгоманов думав, що треба любити свій народ поруч із другим, а не проти другого" (соціялістичний Гаркун-Задунайський тої самої думки на сей предмет, що і Румянцев-Задунайський). „Так само, як ми любимо свій дім, свою сімю, свій спосіб життя, але се не примушує нас ненавидіти те все в інших людей".⁴⁴⁾ Так твердили вони — і в консеквенції — якжеж хутко схиляли шию, як прудко вирікалися любови і до свого дому, і до свого способу життя, коли міцна сила московської півночі наказувала їм свій, чужий їм, спосіб життя — уважати за власний і „рідний". Любов до свого, яка була тільки „зрозумілою річю", а не позарозумовою пристрасстю, — хутко вистигала... А любов „свого поруч із чужим" якжеж прудко доводила до заміни свого на чуже...

Оскільки більше відпорности під тим оглядом мала фільозофія прадідів наших. Коли по однім невдалім нападі турків на Січ, гори яничарських трупів залягли кошовий майдан, їх рішено було — спалити, „бо на побитих... трупах кунтуші всі були в єдній крові бісурменській аки омочені... І єслиби їх хто похотів знимати", тоби мусів „руки свої тим сквернити".⁴⁵⁾

Турок — се не була тоді така сама людина, як ми, як сказавби Драгоманов. Се були люди „бісур-

⁴⁴⁾ „Нова Україна" Прага 1922 ч. 13—15.

⁴⁵⁾ С. Величко *op. cit.* т. II стор. 363.

менської крові", з якими контакт — навіть по змагу, був заборонений.... Для Шаповалів, Григоріїв, Винниченків, — і навіть для Липинського, московська сила — се були заблудші брати. Треба переконати їх — і вони отямляться. Їх тільки оплутав діявол чи Маркс.

Якоюж засадничо іншою, засадничо неіділічною була фільозофія прадідів, що цуралися контакту з невірними турками. В їх навернення не вірили запорожці, вірили в їх витереблення чи унешкідливлення. Се були — „безбожні агаряни" з нашої минувшини. Се були „проклятий і безбожний Ногай", „проклятий і безбожний Шелегуба". Се були зненавиджені насильники, не засліплені брати, яких треба наумити.⁴⁶⁾ І нікому з наших предків, що змагалися кривавим змагом з тими яничарами і агарянами не згірш, аніж наше покоління з большевиками, — і в тямці не було любити свій народ не „проти" тих Ногаїв і Шелегуб, а „поруч із ними"! Нікому з наших предків і в голові не змістилося, що можна було інакше, як „з погордою, або з ненавистю ставитися" до тих наїздників...

Се нове наставлення до братів Шелегубів („братів-пролетарів", „братів-хліборобів") приніс щойно наш звироднілий ХІХ вік з Драгомановими і іншими апостолами нашого „виродження"...

Драгоманов і драгоманівці не розуміли, не знали категорій — „свій — чужий", не розуміли, що від несвого — нема правди. Вічно чекали з да-

⁴⁶⁾ „Літопись" пер. Коструби т. II стор. 89.

лекої півночі — коли не політичного (на се їм було „наплювати“), то соціального „визволення“, за яке багато прощали наїздників. Нераз просто кликали його до себе...

І якжеж — знову — инакше дивилися на сі річи далекі пращурі. В „Похвалі кагану Володимирові“ казав тодішній проповідник: „не наведи на нас напасти... Не предай в руки чуждийх, да не прозветься прад твій плінен і стадо твоє пришельци в землі несвоїй (пригадується Шевченкове — „на нашій, не своїй землі“ — Д. Д.), да не прерікут страни: где єсть Бог їх?“ Жахом наповняла серця пращурів гадка про навалу „чуждийх“. Вони знали, що за „чуждими“ йде і їх Бог, перед яким мусілиб схиляти коліна; що „чуждії“ не приносять — як думав Грушевський — визволення, лише обертають підбитих в народ без свого Бога, без своєї правди, і без своєї землі.

Які ті категорії — Бог, своя правда, земля — стали чужими новітнім апостолам космополітизму, злиття народів, „всенації“ і всеогортаючої любові! До якої дегенерації допровадив здорову душу нашого народу — той проклятий вік нашого упадку!

Новітні гуманісти ворожать наглу загибель всім тим, що „лише зміцняють і розвивають свої боеві інстинкти, свою нетолеранцію“.⁴⁷⁾ Але „зоольогічний націоналізм“, те „хижацтво“, яке вони викликають як кару небесну — за давніх часів не було се ніщо инше, як нормальна постава в с я к о ї одиниці, в с я к о ї породи у вічнім змагу за своє місце під сонцем. Ось як дивився на такі річи проповід-

⁴⁷⁾ Праці укр. вис. педаг. інституту ім. Драгоманова т. I стор. 303.

ник великого князя Володимира: він хвалив його, сього напrawdę великого володаря, за те, що „підбив під себе сусідні краї, одні миром, а непокірні мечем...” Як політично-територіальну, так скріпляв він, виковував і духово-релігійну єдність своєї країни, запроваджуючи християнство, а про се той самий проповідник оповідає: „хто й не з любови хрестився, то з страху перед тим, що велів”.⁴⁸⁾ А в „Поученні дітям” оповідає Мономах: „тім же путем... пожег землю і повоював до Лукомля... На Десні изимахом князя Асадука и Саука, и дружину их избиша... И на ту осень идохом з Черниговци... к Мінську, изїхахом город і не оставихом у него ни челядина, ни скотини... Идохом в Білі Вежи, и Бог ни поможе и святая Богородица, избиша 900 половець, ...а два мужа толко утекоста”. Треба було й собі вовком стати, бо з вовками довкола жилося: „и внидохом на святого Бориса день из Чернигова, и їхахом сквозі полки половецкїї і облизахуся на нас аки волци стояще, и от перевоза и з гор”. Правда, „Бог и святой Борис не да им мене в користь, неврежени доидохом Переяславлю”, але тому „неврежени”, бо знали вовки половецькі, що з ще грубшою звіриною від себе мають діло...⁴⁹⁾ Не з скарловатілими нащадками тих наших стародавних лицарів.

В ті часи не „толеранція” була законом, а відплата. Князь Володимир казав (1152): „оже буду жив, то любо свою голову сложаю, любо себе

⁴⁸⁾ М. Грушевський — „Культурно-національний рух на Україні в XVI—XVII вв.” Київ—Львів 1912 стор. 66.

⁴⁹⁾ „Хрестоматія церковно-словенская и древно-руская” Відень 1854 стор. 277—279.

мцю". Засадою Сірка супроти татарів було — „вет за вет". За кривди, заподіяні ординцями Україні, ніс „огнем і мечем" — „отмщення хану і цілому Криму за турбації, зневаги і шкоди". А взявши в полон „тумів", потатарчених українців, наказав, як вертали до Криму, „всіх без жадного пощадження на голову вибити и вирубати", вважаючи, що так було б і для них краще, „нежелибисте міли в Криму между бісурманами розмножатися на наши християнскіи молодецкіи голови".⁵⁰⁾

Взагалі в ті часи инакше, аніж в XIX віці вірили в справедливість Божію. Тепер, слова „Мні отмщення і аз воздам", толкуються в тім сенсі, що не людська се справа, а Божя, а як Він зробить — Його річ. Тоді думали инакше. Тоді вірили свято, що ніякий гріх не мине насильника, що „аз воздам" се не пусті слова, що вони колись таки здійсняться і то — як напр. думав Мономах — іруками людей, яким „поможе Бог і пресвятая Богородиця". Оповідаючи про катування українців москалями по Полтаві, в Лебедині, автор „Історіи Русов" пише: „ежели по словам самого Спасителя... „всякая кров, пролитая на землі взищеться от рода сього", то „якіж вискания належаться за кров народу руського, пролитую... до сього дня", до часів Меншикова і Петра (ст. 213). Коли той самий кат його народу, підніжок Петрів, Меншіков, попав в неласку і на заслання, автор „Історіи" каже, що се „помянена бисть перед престолом Всевишнього кров многих мертвеців, неповинна пролитая на Руси", се „изли Бог чашу гніва своего на главу убій-

⁵⁰⁾ М. Возняк — „Старе українське письменство" стор. 372 і слід.

ци і на дом його" (стор. 232). Величко вважає, що коли на Україні з'явився великий муж, що карав насильство і кривди і несправедливості, то се „ми-лосердіє Боже", побачивши „свише на такії невинні терпінія", того мужа „во отмщєніє оних всіх бідствій опредїлило".⁵¹⁾ Мученики тих часів се не були мученики теперішних сторонників Тагора і Толстого — паралітики на роздорожю. Се були мученики, які „невинно пострадавшїї, вопіють... із гробів своїх, жадаючи за кров їх отмщєнія".⁵²⁾

Як ріжнилася від них ментальність тих толстовців зпід знаку соціалізму чи радикалізму, які проповідували не свободу Сірка, Мономаха, Величка, автора „Історії Русів", лише свободу індуського святого, „правдиву свободу без ніякого ворогування яке доводить до війни"; свободу, оздоблену „пробудженою свідомістю, яка ставить народ понад усякі обиди і знущання", змушує його не звертати на них уваги. А коли й бути патріотом, то того „шляхетного" патріотизму, якому не вільно „переходити у воєвничий" патріотизм⁵³⁾ і який „ви-являється в тихому стражданні".

Взагалі сучасні проповідники „гуманности", „людяности" проклинають „завойовницький дух" і „отмщєніє". Бо й що з нього вийде? „Чи справді завойовничий дух є необхідний, щоби націю удержати в стані свіжости, гарту і здоровля?" Зовсім ні! Народи, переняті таким духом — зле кінчили, або скінчать (автор того певний) — „нові імперії розкладаються на наших очах — Німеччина, В. Бріта-

⁵¹⁾ „Літопись" С. Величка т. IV стор. 305.

⁵²⁾ „Історія Русов" стор. 63.

⁵³⁾ Праці укр. педаг. інституту т. I стор. 297, 303.

нія, Росія".⁵⁴⁾ Німеччина, яка аж так розложила-ся, що скоро іншим не буде місця... В. Британія, яка кольосально збільшила свої посілости по останній війні... Росія, якій розклад її та войовничість не перешкодили проковтнути Україну...

Виходилоб неначе той немилий радикалам „дух" не такто вже провадить конче до розкладу заражені ним народи? Виходилоб, що можеб і нам наприклад засвоїти того духа, напр. щоби стримати його вияви проти нас у большевиків? Але наш гуманіст і на се не пристає. Бо культ „завойовничого духа", культ „сильної еліти", плеканий серед нас, — лише „тим самим скріплюють ту силу, що наступає на наше народне життя".⁵⁵⁾ Отже — удаваймо мертвих, втягнім в себе пазурі, або ще краще даймо обстригти їх і аж тоді все буде в порядку! Не викличемо вовка з лісу. „Наше народне життя" потече молоком і медом!

Власне тоді, як в світі запанує нова етика!

„Реальних питань життя не дасться вирішити самою фразою про „національну етику", або „інтерес нації". Співжиття людей і цілих народів мусить отже регулюватися якимись іншими засадами, які й зовемо „етикою"... Правда, деякі етичні кодекси „мали на думці лише громадян свого племені, а відносно інших, „варварів"... радили примінювати засади „національного" чи конфесійного егоїзму. Але нема ніякого сумніву, що нині се вже

⁵⁴⁾ К. Пушкар — „Націоналізм" Львів 1933 ст. 33, 34,

⁵⁵⁾ тамже стор. 74 примітка.

пройдений шлях, до якого нема повороту і що навіть у сферу міжнаціональних відносин... вкочуються нові етичні норми, загальнолюдські".⁵⁶⁾

Конкретно? Конкретно, наприклад, — не вільно ніяким способом — супроти Леніних і Постишевих послуговуватися якоюсь окремою „національною етикою", або — ще гірше — „національним егоїзмом" — „еґоїзмом" 40-мільйонного визискуваного народу, неначе супроти якихось „варварів"! Се було б негуманно і не полюдськи. Треба знайти спільні з ними етичні засади — і на їх підставі вже з ними порозумітися.

Хтож несе ті „нові етичні норми"? Їх носителем є в першій мірі соціалізм... Очевидно, він „ще кволий, в устах членів пануючих націй він частогусто обтяжений ще імперіялістичними навичками попередніх поколінь", але се нічого, він вже „викристалізовує свою ідеологію щораз більше і є на добрій дорозі до того, щоби вибороти авторитет засадам загально-людської етики в практичному житті".⁵⁷⁾ Отже, не спішімся, поможим Сталінові, Блюмові, Адлерові викристалізувати в собі „засади загальнолюдської етики", повчім їх, переконаймо їх, але — на Бога — не засвоюймо і собі ту „етику людодів", яка лише компромітує нас перед „культурним світом"!...

Се може видатися пересадою? Але так не є. Сей мотив повторяється стало в „новітнім" українстві — від Драгоманова через С. Єфремова і українську пресу часів між першою (1905) і другою (1917) революціями в цараті, через „Украинскую Жизнь", аж до останніх писань на еміґрації Винни-

⁵⁶⁾ і ⁵⁷⁾ тамже стор. 126.

ченка, Шаповала, а в краю — отих радикалів, з яких наймаркантнішого — я отсе цитував... Се люди, яким не допоможе ніщо; се люди, яких мозок наскрізь пережертий пранцями „людяности” і „гуманности”; се люди, яких „наука” своїм трупячим сопухом затрувала наше духове життя в минулім віці, затруває його ще й нині, яка вялить в нашій окруженні все пишне, здорове, гарне, що стріляє високо в небо.

Все в них просто — в людей сеї заячої психології. Все залежить від того, щоби зробити людей — „делікатнішими, добрішими, справедливішими, примусити їх думати не тільки про себе самих”. Про се дбає — чудесна фея-чарівниця — наука. Вонаж — „доводить до поступу в відносинах поміж народами та в порядках громадських і державних”. Коли є на світі насильники, Атілі, Тамерляни, Сталіни, Петри і Катерини — се нічого, се минеться, бо „науковий поступ... переминає на ліпше і духову природу людську” і підносить людей „понад старе життя, близьке до звірячого”.⁵⁸⁾ Лише без „національного егоїзму”, бо сполохаєте непотрібно чулі серця новітніх Петрів і Катерин, які — під впливом науки і соціалізму — вже „на добрій дорозі” признати над собою авторитет загальнолюдських етичних норм! Їх „духова природа” переміниться „на ліпше”, і так — повільно, але певно — ми дійдемо „до поступу в відносинах між народами та в порядках громадських”...

Ось була та гуманна філософія, яку несло нам ХІХ століття. Ось був той світогляд, який і досі покутує в головах його жалюгідних епігонів.

⁵⁸⁾ Григорій Наш — „Мораль” Петербург 1912 стор. 154—55 цитат з Драгоманова.

Колиж ви думаєте, що цитованих вгорі взірців того кретинізму не можна перевисшити, то помиляєтеся...

Одним з богів сучасного і минулого радикалізму був Михайло Павлик. З нагоди його ювілею його прихильники писали про нього, що стоїть він, немов „великомученик народа і синонім героїзму” серед „всіх великих людей в ряді, який починається Ісусом”. Сам про себе — з характеристичною демократам скромністю — писав, що має в собі „остре почуття правди, лагідність, і завзятість, делікатність і добрість”. Був великим поступовцем і в своїм творі „Ребенщукова Татяна” висловив думку, що ліпше булoб, колиб люди не брали церковних шлюбів, а „парувалися як птахи”...

І ось, сей геній дає засадничу, наскрізь переняту загальнолюдською етикою, відповідь на питання, — що робити, коли всякі „варвари” — оті Петри чи Атілі — „не послухають голосу науки і не змінять під її впливом своєї духової породи”? Що тоді? Може — як ось Величко, або автор „Історії Русов”, або стародавні князі, чи інші варвари — приректи їм помсту? Але де! Наш лагідний гуманіст і сторонник пташиного парування, відповідає инакше. Згідно з цілою філософією свого радикально-соціалістичного оточення, він віщує, що тоді тим ненаверненим грішникам — треба прощати! І покликується на себе, що теж „прощає своїм просвіченим землякам не тяжкі кривди, заподіяні ними мені (се само собою розумілося. — Д. Д.), але простив я моїм просвіченим землякам навіть тяжчі кривди, заподіяні моєму народові”.

Цітуючи отсі слова, Франко зїдливо додає: „Се вже справді верх гуманности, до якої не підіймався

навіть сам Христос, бож Він простив тільки тим, що мучили Його, а тим, що кривдили брата, обіцяв тьму кромішну і безплатний опал в вогні вічнім".⁵⁹⁾ Так „хочай коротко, але велми прикро й досадително", як сказавби Величко, пише Іван Франко про радикального божка.

Навів я сей уступ не як жарт. Сей „жарт" драстично характеризує се духове підложє, з якого виросли наші коріфеї „поступу" і „вселюдської справедливости", що свої „традиції" моральних сіфілітиків прагнуть прищепити здоровій нації.

Порівняйте всепрощаючу дурійку Павлика з такими словами князя Ізяслава з XII віку: — „Аби Бог дав здоровля, а месть буде", і побачите ту духову прірву, яка ділить дві епохи, дві традиції. Люди тої старої епохи надіялися не на „науку", не на „поступ", не на злагіднення звичаїв, не на наумлення Атіль, чи уморальнення „поганих половців", не на загальнолюдську етику, лише — на власну духову і фізичну силу. Механізм сеї сили в життю не був для них чимсь аномальним, лише власне законом даним життю Богом. Вони твердо вірили та ісповідували (бо се „признаєт умний всякий"), — що „всякое творение" „має право боронити своє буття, власність і свободу" та що „на те йому і дані самою природою, або Творцем його достатні знаряди або способи"⁶⁰⁾, щоб їх удосконалити, щоб стати самому відпорним, а не звертатися до „загальнолюдських етичних засад".

А Величко пише: „колиж если безсловеснії зві-

⁵⁹⁾ І. Франко — „Михайло Павлик" 1905 ЛНВістник стор. 160 і слід.

⁶⁰⁾ „Історія Русов" стор. 111.

рі, будучи в запертю, при всякім довольстві от господ своїх, натуральним правом звикли все те довольство уничтожати, і всяким способом, вожделінної собі ищучи свободи, яритися і устремлятися на їх, господ своїх, то коє диво і кий гріх" — коли подібне зробить в потребі людина?⁶¹⁾ А всім противникам „зоологічного націоналізму" Гітлера чи Мусоліні, радимо прочитати слова одного з найбільших людей, якого видала наша земля: „всі народи боронять життя своє і свободу, і звірі, і птахи роблять те саме. На те Бог дав їм зуби і пазури".⁶²⁾

Є народи-пани і народи-плебеї, або як їх — сих останніх — зве Шпенглер, феллахи. Шевченко їх означає теж своєю назвою. Плебеїв — називає „свинопасами", „гречкосіями", народи - панські — „лицарськими синами", „козаками", як особливий людський тип, створений панувати, не над кимсь, а на своїй землі; бути субєктом життя, не його обєктом, не глиною в чужих руках, не „сміттям" і „грязю". Мотивом чину сього типу людини, була „слава", її здобуття. Мучить її найбільше не економічна „кривда", а відібрання свободи, зганьблення, те, що „у ярмах лицарські сини".⁶³⁾

Сей поділ на „лицарів" і „свинопасів" серед на-

⁶¹⁾ „Літопись" С. Величка т. IV стор. 144.

⁶²⁾ М. Костомаров — „Богдан Хмельницький" т. I стор. 276.

⁶³⁾ пор. Д. Донцов — „Козак із мільона свинопасів" 1935 Вістник стор. 369.

родів, на аристократів, панів і плебеїв — не є поділом класовим, соціальним, лише — психологічним, типологічним. Кождий народ представляє — в певній хвилині — його провідна верства. Вона може складатися — з касті жерців, феодалів, дрібної шляхти, бюргерів, або „селянсько-робітничої” бюрократії, — се все одно. В кожній з них — в різні епохи — може бути втілений тип або один (плебейський), або другий (володарський). Напр. напередодні великої революції, 1789 р., знуджена панованням і спрагнена матеріяльних утіх, французька феодална аристократія — хилилася вже до феллахського типу. Так само козацька аристократія на Україні — виразний аристократичний тип за Богунів і Дорошенків, стає типом плебейським за панів Халаявських...

Щоби розрізняти ці два типи, ніщо не є таким добрим пробним каменем, як їх відношення до суспільно-політичного ідеалу. Плебея — пізнаєте по його тузі за „соціальною справедливістю”, за рівністю (хочби під тираном). Пана — пізнаємо по його тузі за свободою, всеодно якою ціною. Любов селян до „батюшки царя”, який їх охоронить проти панів, або старшин — се любов плебея. А луна її брешить у звеличенні царата Драгомановим, у припаданні наших соціалістів до ніг большевицького царя, що „всеж таки зробив дещо позитивного на Україні” („Трудова Україна”). Плебея — пізнаєте, особливо, і потім, що він недоцінює значіння політичного власновладства...

Сей суто-„свинопасівський” світогляд цілком опанував нашу ліберальну інтелігенцію минулого віку та держить її ще й тепер. Костомаров уважав державу передусім за знаряд насильства, вона повстала як „плід завоювань”. Його ідеалом був

не державний союз, а „свобідні людські громади“, себто примітивні союзи, до яких може лише підвестися думка плебса.⁶⁴⁾ Такийжеж антидержавний, наскрізь анархістичний ідеал проповідував і Драгоманов. Антидержавний характер носить і концепція Липинського — „трох Русей“. Все, що було сполучене з висшою формою народної організації — з державою, уявлялося тій нашій інтелігенції, як прояв насильства; їх разив „інстинкт державного насильства“, натомість вабила мрячна утопія „народоправства“.⁶⁵⁾ Так само „в історичній концепції Грушевського, змагання до витворення власної держави й взагалі державницькі стремління, стоять на другому пляні супроти стремлінь народних мас досягти максимум задоволення своїх соціально-економічних інтересів“. Він уважав, що „соціально-економічну і національну еманципацію українського народу можна осягти і в межах чужої державности (російської і австрійської)“, тому „він мало цінить державні змагання українських князів та гетьманів і осуджує їх“, поскільки вони „вимагали жертв“ від мас народу. Грушевський сам признається, що „був вихований в строгих традиціях радикального українського народництва, яке вело свою ідеологію від кирило-методіївських братчиків і твердо стояло на тім, що в конфліктах народу і влади, вина лежить по стороні влади... З тих принципів виходить проф. Грушевський... в оцінці рухів

⁶⁴⁾ І. Крип'якевич — „М. Костомарів“ 1925 Львів „Стара Україна“ V.

⁶⁵⁾ Д. Дорошенко — „Огляд української історіографії“ Прага 1923 ст. 175—6 примітка про П. Житецького.

українських народних мас... і виступає проти власних князів — як ось його погляд про рух „татарських людей” XIII ст. проти короля Данила”.⁶⁶⁾

Сіж „висновки” допомогли йому піти назустріч новим „татарам” - большевикам в 1919 році, піддавшись їх обіцянкам. І не була се якась „людська помилка”, не якийсь несподіваний скок в гречку, — се впливало, як бачимо, з його загального наставлення, з цілої психіки... Люди тої психіки думали, що й чуже татарське військо могло принести визволення нашим древним „болоховцям”. І — паки і паки — оскільки інтелігентніший, і мудріший був автор „Історії Русов”, що писав: „всякий народ повинен мати своїх воїнів, щоби поручити свою долю і безпеку не чужоземному, а своєму воїнству”, а доручати ту безпеку і долю ординським воякам — се все одно, „неначе приставити шулику стерегти голубів, а вовків — овець” (ст. 18).

Радикал Пушкар перестерігає „перед пересадним надаванням державі, як такій, завеликого значіння в житті народів”, мовляв, обійдеться і без неї.⁶⁷⁾

Ненависть до козацької епохи — одної з найбільш блискучих нашої історії — поділяють всі сучасні феллахи - інтелігенти, починаючи від новозорянців і кінчаючи — радикалами. Козацька доба для „Нової Зорі” — є „періодом найгіршої анархії”. Шельменко-денщик, що надає тон „Новій Зорі” — так ненавидить ту нашу добу, що хвалить погромницю козацтва, московську царицю Катерину, бо „цариця Катерина зробила велику прислугу

⁶⁶⁾ тамже стор. 190—91.

⁶⁷⁾ К. Пушкар ор. cit. ст. 60.

українському народові, зруйнувавши руїницьке гніздо розбишацтва на Запоріжі. Тут наш поет Тарас рішуче помилявся, думаючи, що вона „доконала вдову-сиротину“...⁶⁸⁾ Стаючи в позу культурника, споглядаючи згори вділ на хлопа „Тараса“, нещасний докторизований Шельменко навіть не підозріває, яким правдивим аристократом, порівнюючи з ним, типовим — в сенсі Шевченка „свинопасом“ — є геніяльний автор „Кобзаря“...

Тої самої думки на державницькі змагання тримається і другий „гречкосій“ Микита Шаповал. Вже на еміграції, він хвалиться якто він „писав ще в 1913 р.: „у нас нема предків, гідних пошани... Ріжні хамирозбійники, гетьмани... Культуру наших предків, ...сміло кидаємо в піч“.⁶⁹⁾ Ще одне осляче копито!

Таксамо проповідують і наші різні Таґори. Наші князі — були „насильники і чужинці“. Натомісь ціла симпатія їх лежить по стороні „бродників“, які в XIII в. „допомагали татарам супроти русинських князів“ (термінольоґія „русинський“ — не з краківського „Курієрка“, а з книги „українського соціольоґічного інституту в Празі“). Всі їх симпатії лежать не по стороні будівничих княжої Руси, а по стороні „болоховців“, які „краще згоджувалися визнати владу татарську, аніж владу чужого (?) важкого їм Данила. „Болоховці“ се були — не наволоч, не голота, а „свободолюбні елементи“. І всю сю саламаху пише під заголовком „Українська національно-державна традиція“ п. Никифор Григоріїв, апостол нашого феллахства, *persona grata*, і сталий співробітник „Громад-

⁶⁸⁾ „Нова Зоря“ 1933 ч. 34, 1936 ч. 42.

⁶⁹⁾ „Українська Хата“ Київ 1913 стор. 305—306.

ського Голосу".⁷⁰⁾ Бо коли Данило приносив тверду руку і вимагав твердої дисципліни, татари — приносили „свободу“, подібно, як і большевики, за якими теж і з тих самих причин — пішли новітні „болоховці“, Винниченки і Грушевські... Кінець, очевидно, скрізь був однаковий — „татари“ жорстоко закипівали собі з „болоховців“, але що спілка з татарами не дає соціального визволення — сеї науки „болоховці“ витягти не могли...

А за ними ще і ще! В повній згоді з новозорянцем виступає і радикал. Якийсь — хай йому простить великий Нестор — якийсь Р. Літописець — шкалює пам'ять великих будівничих княжої Руси в „Громадському Голосі“. Не можна ж допустити, щоб діяльність тих будівничих „ідеалізували“! Бо серед них панувало „братовбивство“, вони „нищили народ“ і взагалі були представники „середньовічної реакції“, а на війні були такі жорстокі, що палили міста і „рубали у пень“ трудящий народ і вояків противника. Ті, що будували нашу державність — були просто злочинцями, які ніяк не хотіли запровадити „новий лад правди, справедливості і волі“. Правда, сам наш „гречкосій“ Літописець мусить ствердити, що „наші князі були такі самі, якими були тоді всі інші князі і в інших народів“, але коли наш нарід досяг якогось рівня культури, то се зовсім не завдяки тим князям, але „всупереч злочинній роботі тих князів“, тих „хамів і розбійників“, всупереч всяким Мономахам, Ярославам, Мазепам і Хмельницьким...⁷¹⁾ Сі князі — се були фев-

⁷⁰⁾ Український соціологічний інститут в Празі „Народознавство“ I—III, 1931.

⁷¹⁾ „Громадський Голос“ 1938 ч. 3 Р. Літописець „Які були способи діяльності в нашій середньовіччі?“

дали, драпуги й нероби, які лиш пили, гуляли, не-
потрібної „слави добували“, марнували народне
добро на палаци, фортеці, собори і армію (такі бу-
ли прокляті мілітаристи), різалися з половцями й
печенігами (такі були захланні імперіялісти), не
даючи працювати трудящому народові.

Отже, територіальне об'єднання нашого народу,
його оборона перед кочовниками, уможливлення
мирної праці плугові орача, епоси про полк Ігоря
та інші, які повстали на тлі їх воєнних походів, ве-
личні церковні будівлі, християнство, наша „латина“
— церковно-словянська мова, що вперше — разом
з церквою — об'єднала націю в один організм, па-
мятки нашого письменства, спомини терпінь і зма-
гань — все, чим ми живемо досі, що нам всякими
способами прагнуть, але не можуть, видерти про-
тивники, все, що зробило з нас націю і з утратою
чого ми нею пересталиби бути — оті правдиві но-
вітні „хами і розбійники“ називають сміттям, яке
треба кинути до печі!

І чим се замінити? Наукою кретинів, що вою-
ють з „ідолопоклончим культом нації“, славлять
царицю Катерину, поборюють „інстинкт держав-
ного насильства“, проповідують „любов до північ-
ної Руси“ і мудрість смирних індусів; наукою тих,
що радять „стати понад усякі обиди і знущання“;
які кажуть, що патріотизм має „неприємний для
поступовця“ присмак, які пропонують знищити, як
„реакційну“, концепцію боротьби за існування,
а запровадити натомість ідею, що з „демократич-
но-прогресивними елементами“ інших народів
„треба дружити“... Собіж вистане плекати „літера-
туру, національні пісні, національні гимни, націо-
нальні обходи, одяг, улюблені краски, потрави і

проче".⁷²⁾ Ковбаса, чарка, гопак і вишивана сорочка, — як ознаки правдивого, не хижацького патріотизму.

Грушевський радив пробачити більшовикам „неодно з того, що нам боком вилазить", бо були вони „завзяті оборонці трудящого люду"... „Пробачити неодно" — між иншим і зрабовану державну свободу, яка була річю — в їх очах — другою річю. А триста літ тому казав проповідник Касіян, в промові на похороні Сагайдачного: „Найбільшою річю між всіми — суджу вольность!" В тім — суттєва різниця сих двох родів людей!

Той самий прихильник татарських людей і „всенації", соціяліст Григоріїв-Наш, пише — „чия земля, того й держава. Тому — (підчас революції 1917 р. — Д. Д.) — українські народні маси йшли не за гуртком консерватистів, що бундючно звали себе „самостійниками"... а йшли за соціялістами". Тому „не цікавилися тим, хто буде на Україні королем, гетьманом, губернатором, чи иншим урядовцем — українець, москаль, чи німець — а цікавились тим, кому буде належати земля, фабрики ітп."⁷³⁾ Сі слова, соціялістичного „вченого", зраджують світогляд найтемнішого неписьменного мужика, в найбільш культурно занедбанім селі! І вони є типовими для наших інтелігентських плебеїв!

⁷²⁾ „Нова Зоря" 7 XII 1933.

⁷³⁾ Н. Григоріїв — „Спогади „руїтника" 1937 „Громадський Голос" ч. 29.

Деж могли ті „свинопаси“ — як їх предків звав Шевченко — тямити, що „не чия земля, того держава“, а навпаки, як се показали хочби большевики! Деж могли ті „свинопаси“ тямити, що питання „чия земля“ саме залежало від того, чи на Україні сидів — „король“, взагалі свій володар, чи московський губернатор! Деж могли сторонники „сенації“ і противники „шовінізму“ тямити, що питання „чия буде земля“ на Україні — дуже багато залежало саме від того, чи тим „королем“, чи „губернатором“ в Києві буде „українець, москаль, чи німець“! Їх космополітична душа приймала навіть татар в історії і большевиків в сучасности — аби дали трудящому народові „землю“, хочби потім її — мали й відібрати.

В сім цілковитім недоцінюванню політичного моменту — лежить типова риса феллахів! Черкасенко лаяв оборонців старої України, козаків, за те, що надаремне „широке море крові розілляли“ для глупої химери, замість „довгий спис“ перекувати „на рало хлібороба“. І якраз є відмінна від сеї феллахської, — філософія нашого минулого, щодо сеї переважної справи! В 1111 році „вложи Бог Володимир у серце и нача глаголати брату своєму Святополку, понужая єго на погания на весну“. Але Святополк був противник імперіялізму і щирий оборонець трудящого люду. А з ним і його дружина, яка і відповіла: „Не веремя нині погубити смерди от ролы“. Володимир хотів „промислити о Руськой земли“, а Святополк — все думав про трудящий народ. „И рече Володимир: „Како я хочю молвити, а на мя хотять молвити твоя дружина и моя рекуще: хочеть погубити смерди и ролью смердом. Но се дивно мя, брате, оже

смердов жалуєте и их коней, а сего не помишляю-
ще, оже на весну начнеть смерд тот орати лошадьо
тою и, приїхав половчин, ударить смерда стрілою
и поиметь лошадьку и жону его и діти его и гумно
его зажжеть, то о сімь чему не мислите?" И рече
вся дружина: „Право во истину тако єсть!" „...и по-
идоста на половці".⁷⁴⁾ Бо були се оті прокляті імпе-
ріялісти, які „звертали всю причину лихого стану
на ворожих сусідів, раді були задирати їх", не дра-
гоманівці, які вірили, що „сусідів як народу і гро-
маду чіпати нічого", а „з демократично-прогресив-
ними елементами в них (в половців) навіть треба
дружити".⁷⁵⁾

Ту саму відвічну проблему, рала і меча („со-
ціальної" і „політичної" волі), що і князь Володи-
мир, остро розв'язує і оден з персонажів драми
старих наших часів „Милость Божія". Автор вкла-
дає в уста свого головного героя, Богдана Хмель-
ницького, такі видумані, але якіж характеристичні
слова у відповідь на привіти:

Радости сея не я и не добродітель
 но Творець и Содітель
 Наш

.
 А желізо добреє важте и над злато,
 Злато бо потемнієть без него як блато . . .

„Что злато и что сребро" — помагало тим, що
 про ніщо инше, лиш про них дбали?
 Колікієж богатства желізо побрало!

⁷⁴⁾ М. В о з н я к — „Старе українське письменство"
 Львів 1922 стор. 139.

⁷⁵⁾ „Праці укр. висок. педагог. інституту ім. М. Драго-
манова" Прага 1932 стор. 18.

А предки?

з золотих пугаров они не пивали.
 О желізі старались, желізо любили
 И велику тим собі славу породили.
 Оних путем идите, оних подражайте,
 Слави ища, богатства ви за ничто майте.

І ніби прозираючи козацьких потомків, оте „мало-російське дворянство“, яке „для лакомства нещасного“, за млинки і ставки зробилося „грязю Москви“ — перестерігає:

Не той славний, котрий многа лічит стада,
 Но иже многих врагов своїх шлет до ада,
 Сему єдино токмо желізо довлієт.

Хтож випустить з рук залізо, не довго тішитиметься і „соціальними здобутками“:

Ибо, когда козаки уже обнищают,
 То не долго остатки ваши потривают.
 Откуда коня или ручницу, откуда
 Инный порядок возьмут, аще не оттуда?
 А без тих приборов что, мните, по нас будет?⁷⁶⁾

Пророчі слова! Коли „козаки обнищали“, то і „смердів“ повернули в неволю. Без власного заліза, рало хлібороба — стало ралом раба, про що не думали ні Черкасенко, ні Грушевський.

В прудні м. р., відповідаючи на погрози „Нью Йорк Таймс“-ів тоталітарним державам, проти яких

⁷⁶⁾ М. В о з н я к — „Старе українське письменство“
 стор. 340.

з'єднуються „демократії обох півкуль землі“, Мусоліні писав в „Попольо д' Італія“, що: „американська часопись помиляється, бо вона не знає мабуть історії, що в боротьбі поміж золотом і залізом, все перемагає залізо"... Чи се не виглядає немов плягіят з нашої „Милости Божія“?

Чи тепер не заясніє може в головах демаґогів, чому я — поруч з тими традиціями нашої історії — традиціями Хмеля, Володимира, Святослава, що теж не прийняв від греків золота, але прийняв залізо, — чому поруч з ними я звертаю увагу на італійського напр. диктатора, і на йому подібних „чужих“? Тому, що се типи і люди одного світогляду, одної психіки, яка в часи, коли ми ще не здеґенерувалися — була і наша психіка... І з тоїж самої причини, наші демократи, що обурюються на нашу пропаґанду чужих взірців, і собі з приємністю звертаються до чужих взірців, але до інших: до Толстого, до Бабефа, Сімона, Фуріє, Жореса, які проповідували „величні кличі“ соціалізму.⁷⁷⁾

З тих самих причин друкують вони спеціальні статті і цілі книги про Масарика, про Бенеша, або вже цитовану нами статтю в драгоманівському збірнику — про Рабіндранат-Таґора. Або спеціальну статтю в тім самім збірнику про вплив Прудона на Драгоманова, який „не тільки цітує Прудона, але бере провідні думки його як свої“, так що можна говорити про „тотожність у поглядах Прудона та Драгоманова, особливо як вони торкаються проблем демократії, свободи, федералізму, проблем

⁷⁷⁾ „Громадський Голос“ ч. 33 і 39 м. р. і П. Феденко — „Драгоманов і П. Ж. Прудон“ (Праці укр. вис. педагог. інституту ім. Драгоманова, стор. 271—92).

національних, етичних, релігійних і т. д.". В сих випадках отже, вільно брати „чужі взірці"! Таксамо, коли „Драгоманів ставить федеративний устрій Швейцарії за зразок для інших країн" — то се також було вільно, і се не називалося запозичуванням чужих доктрин.⁷⁷⁾

Се було українство — „болоховців", се була глупа демагогія! Бо вони з приємністю — як ми вже бачили — топчуть, як вороже „поступу" і „людяности" наше минуле — і оту „Милость Божію", і велику мудрість князів, козацтво — все, на чім не лежить каїнова печать євнухської мудрости часів „виродження"... Тому українство сих „болоховців" все знайде „зрозуміння" в чужих, як знайшов Драгоманов, що його визнали ліберали російські і большевики, як людину далеку всякого „вузького націоналізму", як людину, що „відкидала всякі убогі теорії про святість нації" і „самостійницькі тенденції"; як людину, яка „сформувала галицьку соціалістичну свідомість під впливом російської думки"; що, очистивши ідеологічну атмосферу... від ...націоналізму та безґрунтового революційного бунтарства, виразно поставила боротьбу трудящих мас України на соціалістичний та інтернаціональний ґрунт".⁷⁸⁾

Пригадайте собі, як ненавидів Драгоманов Шевченка саме тому, що був він воскресителем наших „реакційних" і „ретроградних" традицій історичних! Передивіться, з яким „архаїчним", не „поступовим" запереченням ставився Шевченко до понять „чужини" і „чужих людей", „чужої землі", „чужого піску", „чужого поля"! Якою домі-

⁷⁸⁾ „Пролетарська Правда" 21 VI 1925.

нантою звучить в нього нехіть до „чужих людей”,⁷⁹⁾ нехіть чисто старолітописна, „величківська”, а з другої сторони пригадайте сентиметальні базікання Драгоманова про „рідну сестру” у словянстві, і ви побачите непроглядну пропасть між двома епохами, з яких одної — був довбушем Драгоманов, а воскресителем другої — Шевченко.

Пригадайте далі злобні уваги Драгоманова проти „фанатизму” Шевченка, і про те, що „людина цілком не винна в тому, чим вона стала і що робить”, що винні „порядки, при яких живе вона. Пригадайте, як докоряв, що „Шевченкові ся нова думка була цілком невідома”, бо „він усе по старому судив та карав людей”. Пригадайте, як докоряв Шевченкові його „віру якогось пуританця XVII століття”! Пригадайте, як обурювався, що у Шевченка „сімя меньша, громада” мусіла „приноситися в жертву” великій громаді Україні! Пригадайте, як обурювався, що у Шевченка бракло „широких ідей нових часів”! Як обурювався: що можна було „ставити одну породу на стільки висше від інших, як се робив Шевченко” („Нема на світі України, немає другого Дніпра”) — і ви побачите, яке провалля ділило Драгоманова від Шевченка, побачите дві — відгороджені пропастю від себе — епохи, які ті люди в собі втілювали: перший — хирляву, зганґреновану епоху демократизму і космополітизму, другий — велику епоху нашої старовини, блискучу, свіжу, таку мужеську, в порівнанні з миршавими „новими думками” соціалістичної драгоманівщини...

⁷⁹⁾ Назар Гнатюк — „Чужина у Шевченка” 1933 „Діло” 13 III.

Себто тих часів, коли не — як мріяв Шевченко — „гречкосії“ стали знову „лицарськими синами“, а навпаки — коли наша „еліта“, наша інтелігенція до решти сплебеїзувалася, зфеллашилася.

Побачите, якою облудою є, коли драгоманівці „шанують“ Шевченка, який був запереченням, острим і непримиримим, всякої драгоманівщини.

В початках ХІХ віку запанувала в нас „мудрість“ смерда, „мудрість“ скита-орача. Три віки перед тим — панувала мудрість не плуга, а заліза. Мудрість так основно забута соціалістичними смердами нових часів.

Якуб сторінку нашого минулого не розгорнути, на які дрібні стежки виявив людської душі не збочити, — завше напотикаємо на острє противенство двох світоглядів, двох психік — тодішної і психіки „виродження“.

Коли неприятель взяв в полон славного ватажка козацького Нужного — за часів руїни — і військовий суд засудив його на шибеницю, то він випрохав собі, щоб його посадили на паль: „такою смертю — казав — помер і мій батько“... Де стрінемо тепер подібний шибеничний гумор? Подібну вірність батьківським традиціям?

Коли сойм затвердив Гадяцьку умову, нобілітовано цілий ряд козаків, — один з них, одержавши шляхетство, питався товариша: „А що, чи не стала довша моя тінь від мене, відколи мене зробили шляхтичем“?

Як сильно різниться оте відношення до чужої ласки і до своєї власної вартости від наставлення

многих сучасних демократів, які так радо виводили свід рід від того чи іншого шведського шляхтича, або від гетьмана або вивозили з України жінок — конче „графинь“, „княгинь“ або навіть „фрейлін царського двору“...

Новітні демократи наші хваляться своїм розумом, який протиставляють „анархістичному“ почуванню „фашистів“ і диких предків. Колиб вони знали, який дурний був їх той „тверезий розум“, порівнюючи з геніяльним часто інстинктом прадідів! „Розум“ їм наприклад забороняє симпатизувати з „реакцією“, з людьми іншої політичної „віри“, навіть тоді, коли се виразно наказує інтерес національної збірноти, до якої належать... Так вони і досі проти „гітлерівської Німеччини“, яка нашій національній збірноті нічого злого не зробила.

Бо сеж булоб проти ідеї соціалізму, сеж булоб зрадою тої ідеї, хоч може і не зрадою національних інтересів... Як вони нагадують тих „хохлят“, з яких кпив собі автор „Історії Русів“, за часів Мазепи, які хоч „дивувалися лагідности шведів“ супроти населення, але — всеж таки виступали по стороні ката Петра і проти шведів, бо ті „оскверняли середи і п'ятниці м'ясоїдством“.⁸⁰⁾

Чи не подібний „розум“ виявляли і виявляють наші радикали і соціалісти, які мимо Сталіна і Леніна — прихиляються до соціалізму а відвертаються від Гітлера і Японії, — черезте, що ті — хоч їм нічого злого не зробили, але зате не шанують серед і п'ятниць соціалістичної віри? З тої православної ревности сміялися мазепинці, нашаж теперішня ортодоксальна соціалістична ревність — уходить

⁸⁰⁾ „Історія Русов“ стор. 204-05.

за щось нормальне. Вона навіть пишається своїм дурноватим „розумом“!

Візьмім навіть таку інтимну сторінку старого нашого побуту — як поведення з людьми, „добрий тон“, — і тут побачимо инакшість в тих часах і в теперішніх. В книзі українського *savoir vivre* з перших років по гетьманстві Розумовського, читаємо, попри звичайні актуальні і сьогодні приписи, напр. — „не викидати слини далеко од себе албо на сторону“, знаходимо й інші: „Не хвали себе ані уничижай, ані срамоти, ниже діло своє албо имня албо рід возвисшай, бо так чинять тилко тіи, котріи недавно прославили ся“... Хто пригадає собі товариські розмови з сучасниками - демократами, (особливо з тими, що удають з себе аристократів), скількиж знайдете в них яскравого заперечення того припису! І як пригадують вони тих „парвенів“, з яких глузувала гетьманська Україна...

І даліше: „не важся торкати локтем того, котрого о що питати хочеш“. „Не мов о річах твоїх приватних і домових, хібаби з приятелем щирим... Пристало абись сам о собі рідко що мовив і о тим, з чого похвала тобі могла бути... Старатися аби не мовити по простацьку“ і пр. Скільки в тих приписах правдивого аристократичного духа, що не потребує чужої санкції, освячення чи нобілітації⁸¹). І скільки нарушень тих приписів знайдете в „добрім тоні“ сучасних демократів, які не тільки в приватній розмові з приятелем і з неприятелем зачи-

⁸¹) Добрий тон другої половини XVIII в. (Почаївський друк з 1770 р.) М. Возняк — „Старе українське письменство“ стор. 474.

нають і кінчають про свої нещастя і свою біду, — але і публично, в передмовах до своїх творів, мов жебраки під церквою, намагаються — показуючи свої боляки — вижебрати співчуття земляків... І цікаво, оті кілька приписів старокозацького доброго тону (що так нагадує англійський) — не знайшов я — спеціально шукаючи, ні в однім з підручників доброго тону, виданих сучасними демократами — напр. п. І. Блажкевич.

Далеко завелоб мене подрібно порівнювати ментальність драгоманівців та їх сучасних епігонів, з світоглядом суворих віків, про які тут говорю. Певно, ті суворі віки теж мали свої хвилини взлету і упадку. І в них стрічаємо вияви страшного душевного заломання, але загальне духове наставлення якеж було инакше! Впадали в гріх, але — був і гріх! Були правила! Була свідомість, що психічне заламання — заламання, зрада догми, що гріх — є гріхом, що пропасть, в яку нераз падалося — є пропастью, а не шляхом поступу і цивілізації!

Ніколи — як в той XIX вік і — в науці його сучасних епігонів — так дико не плюгавили, не понижували, не обезвартнювали, не оббріхували всього найкращого, чим жила наша збірнота і окрема людина тих давніх часів: патріотизму, віри в себе, віри в творчу роль сили, в гордість на своїх предків і на їх чини, пониження цілого ідеалу тих часів, так близького ідеалові наших — ідеалу воїв Ігоря, запорожців, останніх могиканів козацтва з XVIII віку. Ніколи не ставлялося на постумент все плєбейське, нікчемне, заздрісне, трусливе, з його „ідеала-

ми" рівності в рабстві, хилення чола перед сильнішим, благання ласки, плазування перед носіями оманних інтернаціоналістичних чи інших братерських ідей, уникання змагу, туги за „загальним щастям" і згоди в сімействі і дефінітивного замирення з усіма, туги за світом, позбавленим трагізму і змагання, з видертим з нього мужеським первнем.

Не ходить мені про нищення тих чи інших людей, які мені так глибоко байдужі особисто — але пригадаймо деякі політичні „маніфести" чи „вірую" провідників нашого ліберального XIX віку (що відіграли таку велику роль в революції 1917 року) — і тоді зрозуміємо, яке спустошення в їх мозку поробили доктрини того віку. Тоді зрозуміємо — чому ми ті ідеології „мертвеців" поборюємо. Бо те „вірую" сучасників - демократів, — є витвором тих догм...

Пригадаймо стільки разів мною вже цитовані заяви любови і відданости (Грушевського) большевикам, заяви і освідчення любови — над трупами рідних і земляків... Пригадаймо благання на колінах (Винниченка), просьбу до большевиків, щоб дорогі товариші чекісти дозволили тому чи іншому бувшому голові незалежної української республіки — хоч в куті сісти в „рідній хаті", де розсілися чужинці — і — не щоб заваджати їм бавитися — а бодай приглядатися „забаві"... Пригадайте виливи плебейських душ соціалістів (Вол. Левинського) зректися навіть своєї мови, колиб приказ з Москви довів їм, що се потрібне в інтересі соціалізму і братерства народів... Пригадайте сю безодню самопониження, — а з другої сторони пригадайте оту „ідеологію", з якої те все виросло, і побачите, що відносяться вони до себе так, як дерево і його

овочі. Що з того дерева толстовства, космополітизму і „людяности” — нічого иншого не могло й зродитися, як оте духове рабство...

Наші селяни в наддністрянському краю, майже сто літ тому, напередодні „весни народів”, по своєму реагували на неї. Вони просили панів, щоби пустили їх з панщини:

Ой, панеж, мій пане, коли тоте стане

Колиж тому годі?

Пусти нас з панщини, пусти нас з данини

Пусти нас в свободі.

Так, туга за волею — віє з тих віршів. Але й — якийжеж плебейський, невільницький дух — тоді ще так мало свідомої верстви. От, коли я говорю про сплебеїзовання нашої демократії в творах Драгоманова і в його науках, і в науках його епігонів, то власне се я маю на увазі. Бо в сім вірші — і в прозі Винниченка, Драгоманова, Грушевського і пр. — яку скермовували вони до большевиків, до братів словян, чи до царату, — та сама життєва філософія. Є в ній — як і в тім наївнім селянському вірші — і почуття власної низшости, і віра в пана, і в добрість його, і нерозуміння законів життя і брак почуття власної гідности, все чим так різниться вік нашого „виродження” від суворої нашої давнини, коли ми ще були не демократією, а нацією, і від доби, в яку ми вступили — мимо волі еліти — по війні.

Се були часи, коли предки наші були всіми зненавиджені. Коли нас прозивали всякими ганьблячими призвищами, коли на нас показували пальцями. Тоді нас боялися і тому ненавиділи. Тепер... Тепер, коли я споглядаю, як тут чи там, в чужій

пресі знайдемо похвалу нашому музикові, письменникові чи поетові, чи, особливо, політикові — я відчуваю, що щось не в порядку. Тоді хочеться спитати себе: чи нема тут чогось невідповідного? Чи не заобогато запобігливого в наших гестах? Чи не заобогато улесливости в нашій усмішці, що так ласкаво стрічають нас?

Коли я споглядаю, як — напр. в добі большевицького флірту — як в СССР наступила доба „українізації“, як полюбили там і заопікувалися зненацька нашою культурою, мовою, піснею, як почали видавати для нас часописи на „рідній мові“. Як різні шмайгелеси чи просто кретини дозволяли собі клепати попанибратськи по плечу великого автора „Заповіту“, — я думав, що се був лихий знак. Коли різні товариші з 2-го чи 3-го інтернаціоналу виголошували кілька здавкових речень про „братній пролетаріят“, якому робилася честь належати до їх організації, до організації „панів“, щоби мати право горлати разом з ними *pereat!* на їх ворогів і *vivat* на честь їх приятелів. Коли пригадаю, чим мали ми за ту наглу любов до нас віддячуватися, одами Рильського чи акафістами Тичини, — тоді я думаю — як гарно було тоді, коли нас ще не любили. Тоді — в цілій її розтягlosti і глибині — починаю розуміти висказ римського цісаря *oderint dum metuant*. Нехай краще ненавидять і бояться, аніж голублять і легковажать. Тоді з полекшою звертається зір до тих забутих часів, коли люди так тверезо гляділи на світ, не заколисуючи себе оманами; коли їх боялися і шанували.

Шпенглер каже, що — „ідей не можна висловити": „мистець споглядає на них, мислитель — відчуває їх, державний муж і вояк — їх здійснюють... Ідеї свідчать про своє буття через стиль народів, через тип людини", через життя, а „життя — се ніяка система, ніяка програма, ніякий розум, воно само для себе і через себе".⁸²⁾

Власне тип тодішньої людини був разячо інший від тої космополітичної „людини", проти якої буриться дух нашого віку, але яка — серед недовбитків соціалістів, масонів і лібералів — все ще намагається грати головну роль на світовій арені. Ідеал людини в ті далекі часи був інакший від ідеалу космополітичного. Се був — в повнім сенсі того слова — ідеал лицарський, як його розуміли і на Заході, і на тодішній Україні. Про князя Володимира Васильковича Волинського, пише Літопись, що високо ставив дане слово: „во хреснім же цілованї стояше со всею правдою". І далше, що був „страха Божія наповнен"; і щойно по переліку тих чеснот, згадує літописець про його гуманність і добродійність: „милостини прилежаще". Спершу говорить про його „мужьство", потім — про „ум" і аж тоді про інші „добродіянья". Скаля вартостей — цілком відворотна від скалі вартостей гуманістів і інших скигліїв XIX століття. Бо в протигагу до сих останніх — Володимир „возлюбив нетлінная паче тлінных, и небесная паче временных".⁸³⁾

Се був тип людини, яка ніколи не охлявала ні фізично, ні морально; яка була вічно на сторожі,

⁸²⁾ Oswald Spengler — Politische Schriften S. 86.

⁸³⁾ „Хрестоматія церковно-словенская и древно-руская"

стало приготована на найгірше (була „песімістом“!). Мономах приказував: „а оружья не снимайте с себе, вборзі не розглядавшє лінощами, внезапу бо человек погибает“. Про себе писав, що перебував в невсипущій діяльності і в русі, „не дая собі у п о к о я“⁸⁴) Як сей ідеал вічного неспокою ріжнївся від ідеалу нашого звироднілого віку соціалізму, коли тужили за „святим і тихим с п о к о є м“, за „згодою і с п о к о є м“, коли адорували не Мономаха, а Тагора, який „бачить в природі храм, де Бог... у квітках, у тому спокою, що дає природа найзмученнішому серцю“; як сей ідеал, що розумів Бога „дуже близько до того, як розуміли Бога Ренан і Толстой“⁸⁵) — ріжнївся від ідеалу нашої давнини.

Утопія наших соціалістів (Винниченко — „Соняшна машина“) се ідеал нероби, за якого працює або машина, або соціальний устрій. Вимріяна утопія нашого звироднілого паньства часів Квітки-Основ'яненка і Гоголя—се ідеал багатія, який — „так розбогатів, що не можна й подумати, та вискочив у пани і усе на подушках лежав“...⁸⁶) І якжеж катастрофально мусіла змінитися ціла душа нашого народу від часів, коли писав про козаків літописець, що „вони в п о к о ю жити никогда не любят, но і для малой користи нужду поднимають і море било переплывать отваживаются“⁸⁷).

⁸⁴) тамже стор. 276 280.

⁸⁵) С. Черкасенко — „Про що тирса шелестіла“ — „Праці укр. пед. інституту ім. М. Драгоманова“ Прага 1929 т. I стор. 299.

⁸⁶) Квітка — „От тобі й скарбі!“

⁸⁷) „Літопись Самовидця“ Київ 1878 стор. 113.

І кодекс тих людей був лицарський кодекс. Відплатити за кривду або за ганьбу, „сором з себе зложити". На першім місці в них не була матеріальна шкода, виряджена їм кимсь, але власне моральна образа. В маніфесті одного ватажка козацької доби, є згадка не так про потурбовання батька, як про його „безчестіє", про брак „респекту" до нього⁸⁸⁾. Вони завше покликаються не — як роблять тепер — на своє число чи на свої „страждання", чи на „права демократії", лише на свою гідність і вартість (свої чини). В листі кошового Семена Рубана до Мазепи згадується про „отвагу нашу рицерську", про „славетне гніздо Січи". Сей титул, на який так покликалися, шукаючи своїх прав, був тоді найважливіший. Витаючи гетьмана Мазепу по однім з його успішних походів на татарів, Варлаам Ясинський цитує Апокаліпс (хто з ліберальних цитаторів звертав колибудь око на ту святу книгу?): „побіждающому дам сісти зо мною на престолі моєм, якоже и Аз побідих и сідох со Отцем на престолі Єго"⁸⁹⁾.

Се були часи, коли Величко називав наших предків „народом мужественним і рицерським", а його вождів — „отважними і храбрими"⁹⁰⁾.

Тоді навіть противники казали, що були козаки, що правда, хлопами, „одначе такими хлопами, які достойні були бути Квінтами Цінцінатами". Тоді навіть суверен держави, яка мала з ними до діла, називав їх „мужественним руським народом", а інші — „діяволами Хмеля", що було не мень-

⁸⁸⁾ „Літопись С. Величка т. IV стор. 137 і дальші.

⁸⁹⁾ „Літопись С. Величка" т. III стор. 173, 174, 286.

⁹⁰⁾ тамже т. II стор. 31-4, 298.

шим компліментом⁹¹⁾. Шведський посол підкреслює їх „ревність... незнищиму й неvigасиму та все горіючу живим полум'ям", яка не дозволяє їм „прощати головним ворогам Бога". Подивляє їх похопність до „справедливої... мести за приказом сумління і чести", як їх до того намовляє „Божий маєстат"⁹²⁾.

Сам Густав Адольф — якого чимбудь не легко було здивувати — називав їх „діяволами" і старався притягти їх до своєї служби. Дорадники короля подивлялися свіжість козацького народу, його „залізну молодість" і елементарну силу⁹³⁾. Зрештою „не тайна се для всього майже світа, що військо запорожське від віків, з дідів і прадідів своїх" були „люди лицарські", що за свою свободу „богато на марсових полях голов поклало"⁹⁴⁾. А хто думав инакше, хто собі „хлопство козацке за овчаров або січкаров... судили", для тих має літописець лише злорадні кпини. Він пише про „фурію хлопську", про непокірну, незігнуту „буйловату шию" того народу, про „горді карки козацькі"⁹⁵⁾.

По Батоцькій пригоді — вояків Тимоша Хмельниченка прозвали пошкодовані „крокодилями, що терзають людськість". „Тверде серце тих людей — пише історик — не мало над собою жалю. Зда-

⁹¹⁾ М. Костомаров — „Історичні монографії" кн. IV т. IX стор. 162-3.

⁹²⁾ „Маніфест Я. Руселія, шведського посла до козаків 1631 р." Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка 1913 т. CXVII-CXVIII стор. 66-67.

⁹³⁾ тамже стор. 77.

⁹⁴⁾ тамже стор. 127 з листа П. Дорошенка.

⁹⁵⁾ С. Величко т. IV стор. 203, 217, 233, 264.

валося, що самі фурії вселилися в них"⁹⁶). П. Куліш говорить про той народ, що — „порівнюючи з своїми сусідами, були вони глибші в любови і в ненависті", що нічого в них не було з „м'якості і жіночої легковірності".⁹⁷). Про „фурію" Сіркових вояків, яку несли в Крим — говорить теж літописець. З тих саме часів зберігся вислів одного з найгеніальніших українців всіх часів, який свій — не зовсім сповнений респектом — погляд на тодішніх противників, уняв в лаконічну характеристику, назвавши трох їхніх вождів — „латиною, периною і дитиною". Були се символи світа — переінтелектуалізованого, перевигідненого, здитинілого, якого представників знову Іван Вишенський звав „сластоїдами, цукролюбцями і периноспалами".⁹⁸)

Такими, як вони, був і їх Бог — страшний і неблаганий, караючий грішників, справедливий і милосердний — до чеснотливих, до тих, що слухали його. Заключаючи один трактат, козацькі послы „призивали во свідительство страшних сил Бога", присягали іменем „с т р а ш н о г о Б о г а"⁹⁹), не бога Таґора!

Грабянка згадує старих „воїнів руських", „яже аще і невірні бяху, но мужеством своим всі страни обношаху страхом". Про нихже згадує і на них, як на своїх предків, покликується і Сірко, а були се „славно іменитіи вожди наши козацкіи и скифосла-

⁹⁶) М. Костомаров — Історичні монографії т. IX стор. 48, 227.

⁹⁷) П. Куліш — Отделеніє Малоросії т. I.

⁹⁸) М. Костомаров — *op. cit.* і Возняк — „Історія української літератури" т. II стор. 152.

⁹⁹) С. Величко — *op. cit.* т. IV стор. 90, 93.

вянські", які „не тилко Цариграду, но и всему царству греческому... були страхом". А Касіян Сакович за найважливіше завдання козацтва — в промові над гробом Сагайдачного — уважав: зберігати свою віру і тим „бути страшним племені поганському".¹⁰⁰⁾ Чисто біблійна уява про Бога, який був для вірних своїх — „великий і страшний Бог"¹⁰¹⁾. Такий, який він був і для Шевченка, і якого так не міг терпіти за се Драгоманов.

Думний московський дяк Іван Акінфієв, знову не знаходить слів обурення на козаків, за те, що готові були хоч чортові запродатися — в своїм стремлінні до волі. „Мені здається — казав — вони запродалиб себе й самому пеклу, колиб прийшов сатана купувати їх". А боярин Шереметєв говорив: „Проклятий народ! правдиві діяволи! Заведуть в провалля тай глузують"¹⁰²⁾.

На підставі висловів і посвідок сучасників, такими малює запорожців Д. Яворницький: були се люди дикі, безпощадні супроти своїх ворогів, але — були добрими приятелями і вірними товаришами у взаїмовідносинах. Хижі, жадні крові, незнаючи ніяких прав чужої власности на землі „бісурменській"; у себеж, крадіж ногоя або череса уважали за страшний кримінальний злочин, за який карали смертю... Льояльність у них стояла дуже високо. Одурити уважалося гріхом навіть самого

¹⁰⁰⁾ М. Возняк — „Старе укр. письменство" стор. 367, 380, 281.

¹⁰¹⁾ Пята книга Мойсея — гл. 7 в. 21.

¹⁰²⁾ М. Костомаров — „Гетьманування Ів. Виговського і Юрія Хмельницького" стор. 156, 159.

чорта, якби він завитав до січового товариства. Найбільше цінили свободу, смерть воліли від неволі. „Хоч в Січі — оповідав один католицький священник — були люди всякого роду, одначе там панувала така чесність і безпека, що всякий, хто туди приїздив з крамом або так, не боявся і волосу стратити на голові. Серед вулиці можна було лишити свої гроші і ніхто їх не торкнув”.

Їх поглядом на життя — було своєрідне епікурейство. За матеріяльними користями не гонилися. Абстінентами теж не були. В Січі говорили: „В нас на Січі звичай: хто О т ч е Н а ш знає, в ранці встає, вмивається тай чарки шукає”... Але як за надужиття чаркою в поході вони карали, вже знаємо... З другоїж сторони вміли бути стоїками. Кожному залежало, щоби про нього нащадки могли сказати: „Умів шарпати, умів і вмерти не скиглячи”¹⁰³).

Такий був сей тип людини, який червоною ниткою переходить від доби Мономаха, Ігоря, через козацтво аж до XVIII віку. Був се тип козака у Шевченка, в протиставленні до „гречкосія”. Був се ідеал людини, яку ще хвалив, як взірець Котляревський, протиставляючи його „мугиреві”: „щоб був козак, а не мугир”.

І був се тип, якого віддали анатемі ті прекраснодухи, що заповнили душу нашої інтелігенції в XIX віці, і яких епігони калічать ту душу досі..

¹⁰³) „Из украинской старины рисунки акад. С. И. Васильковского и Н. С. Самокиша пояснительный текст проф. Д. И. Еварницкаго Спетербург 1900.

Демоліберальна, космополітична, гуманітарна, братерсько - народна, соціялістична, федералістична, ота „гречкосійська“, пропаганда, яку принесла нашій знеможеній нації скалічена духом інтелігенція XIX віку, — намагалася за всяку ціну знищити в нас той шляхтений тип, витворений історією і традиціями.

Щодо нашої інтелігенції — се їй у великій мірі вдалося. Витворився в нас тип Шевченкового „свинопаса“, людини, яка вірила не в страшного, а в по-блажливого і всепрощаючого Бога; яка взагалі на індексі мала слово „віра“ і особливо „фанатична віра“; яка ніколи своє право до життя не опирала на отих „натуральних правах“, які Бог дав кожному звірю і кожному птахові, лише — на ласці іншого; яка мусіла те право обарґументувати — „інтересами соціалізму“, „поступу“, чи якоїсь там „еволюції“, і лише від них чекала здійснення того права; яка вірила в автоматичний похід людскости до „щастя“, в зник „хижацьких інстинктів“, в утопію вічного блаженства, в магічну міць намовлювання і наумлювання, яка всі мужеські чесноти — ненависть до своїх „єретиків“ і перекінчиків, відвагу, суворість до себе, карність, безпощадність до всього, що порушує чи розхищує спаяність збірноти, непохитність думки, привязання не до „злата“ і „блата“, а до „заліза“ — виклинала як гріх.

Наші ліберали з їх традиціями драгоманівщини, Таґора і Толстого зробили в нас те саме, що — з меньшим успіхом — деінде зробили „європейські нігілісти“.

Вони „знеславили найвартніші по своїй якості чесноти“. Вони прищепили нашій верхівці — „підозріння і зогидження всього гарного, блискучого, багатого, гордого, самовпевного, могутнього“...

Всі „сильні почуття — зухвальство, насолоду, тріумф, гордість, відвагу, нап'ятували вони як щось гідне осуду". Їх намір був — „забрати чисту совість"¹⁰⁴⁾ представникам героїчного типу давніх часів, понизити його в його власних очах, обезвартити, зогидити морально його шляхетний кодекс життя... Так, як ось робили вони і у нас, понижуючи ідею патріотизму і любови свого, понижуючи ідею власновладства, протиставляючи патріотизмові — „всенацію", рідному краєві — всесвітянство, ідеї боротьби за буття — ідею вишахрованого буття, ідеї безнастанного зусилля — ідею порозуміння, ідеї власного права — ідею вселюдської етики, ідеї творчої людини — ідею „обставин" і „середовища" і хамелеонських чеснот пристосовання до них.

Вони, ці переконані феллахи, були тими, які знищили в нашій душі наші історичні традиції — традиції духа давніх часів. Вони зробили з нами приблизно те, що зробили інші з римлянами, обернувши їх поволі в італійців — кінця XIX віку перед приходом фашизму, в низшу расу.

Хто знає, чим були в наших очах, в очах пересічного європейця, італійці тих часів, часів погрому під Адуєю (1896), і той згодиться, що се був в нашій уяві той самий тип, що його напр. описує Котляревський в „Енеїді":

Італіянець же маляр,
Ісквапніший на всякі штуки,
Співак, танцюра на всі руки,

¹⁰⁴⁾ Fr. Nietzsche — Wille zur Macht II Buch. Kritik der bisherigen höchsten Werte.

в руках Кіркеї обернувся в — малпу... Пилип Орлик, описує його як „перегрінуса з багателями, ріжними товарами, то олійками, то ножичками, бритвами, табакерками”.¹⁰⁵⁾ Такими можна було їх бачити і на Україні в кінці XIX віку, як мандрівних крамарів, а які так далекі були своєю психікою від тих, що помстили ганьбу Адуї в Абісінії та ставили чоло 54-им державам, що хотіли задусити нову Італію економічним бойкотом.

От щось подібного — що отся Кіркея з італійця — зробили з нашою провідною верхівкою в XIX віці (про виїмки не говориться) демократичні пропагатори вселюдської етики й овечого патріотизму, зробили з давних „хлопів-цінцінатів” інтелігентів-„мугирів”. Вони виняли з душі нації той каталізатор, без якого вона не могла наново стати такою, якою була колись...

Проклята проблема нашого часу є в тім, що нашій тривожній добі, подібній до віків XII чи XVII — бракує провідної верстви з світоглядом, рівнорядним до світогляду діячів тих віків. В одиницях, в масі безіменних героїв той старий світогляд воскрес наново на Україні в 1917. Але — не в нашій еліті інтелігентській.

Пропасть ділить драгоманівщину від тих блискучих часів нашої історії, від психіки її діячів, так само як від духовости і характеру нашої епохи.

¹⁰⁵⁾ „Діярій гетьмана Пилипа Орлика” Варшава 1936 стор. 10.

Доба Соловок, і — доба Любченків і Бондаренків...

Доба сміливих степових партизанів, як їх описує наприклад Юрко Тютюнник, партизанів, що нагоняли жах навіть на залізні когорти кайзера, і — доба Тичини, що укладає мельодії до текстів Чека.

Доба пробудженої гордості нації — і переломаних хребтів її еліти.

Доба стародавньої правди своєї землі, що передирається назверх крізь намул інтернаціональних ідей, і — доба вчених гермафродитів, які „вселюдськими” ідеалами присипляють ту правду своєї землі...

Доба певности себе і віри — і доба марних комбінаторів, які хочуть виблагати, чи викомбінувати Україну в місцях, де про неї і говорити не личилоб.

Доба контрасту, розбіжності між тим великим, що ним вагітна епоха, і — акушерами-партачами.

Є три способи реагувати на дійсність. Перший — скоритися дійсності, бачити в ній — як Квітка-Основяненко в часі кріпацтва, — іділію з квіточками, пташечками і травичкою — традиція царських слуг.

Другий спосіб — традиція інтернаціоналістична — голосіння, що світ „здурів” і „здичавів”. Відклик до „людського почуття” „братів-пролетарів”, „братів-хліборобів”, „братів-словян”, до „приспаної совісти” сильних, до розжалоблення їх сердець... Але як писала поетка:

Прокляті ті пісні,

Що викликають сльози в переможця

То сльози нільських ящурів. (Леся Українка)

І третій спосіб — опертий на традиціях, про які говорив я тут. *Amor fati* — зріднитися з добою, що „голодна мов вовчиця”. Вслухатися в її поезію, вчутися в її хвилюючий ритм, вжитися в її стиль, мислити її категоріями — за — проти, своє — чуже, поразка — тріумф. Знати, що не треба йти на приманку, ані в капкан, ані на „обітниці і асекурації”. Відрікатися від „єретиків” і відступників своєї віри. Не прислухатися до белькотіння фарисеїв, що виклинають „зоольогічний націоналізм” і „хижацьку психольогію” — не плюгавити тих великих чеснот, які нам залишили великі предки.

І нарешті, — як казав Величко — щоби „на останок, а найшкодливіше” згадати — не нарікати на „обставини”. Лише, як єпископ Серапіон з XIII в., мужньо визнати, що — „коли наша величність спокірніла”, коли ми „стали посміхом народів”, то се тому, що „ми самі звели на себе, як дощ з неба, гнів Божий”.¹⁰⁶⁾

Хто нарікає на обставини, той чекає спасення від чуда. Хто винить себе самого, — той спасення шукатиме у власній душевній регенерації, у власній психічній відміні.

Не в скалічених душах діячів XIX віку маємо шукати джерел сеї відміни, сього дійсного не відродження, а переродження. Лише в епохах адекватних духом — нашій добі. Там є наші традиції.

¹⁰⁶⁾ М. Возняк — Історія т. II стор. 261.

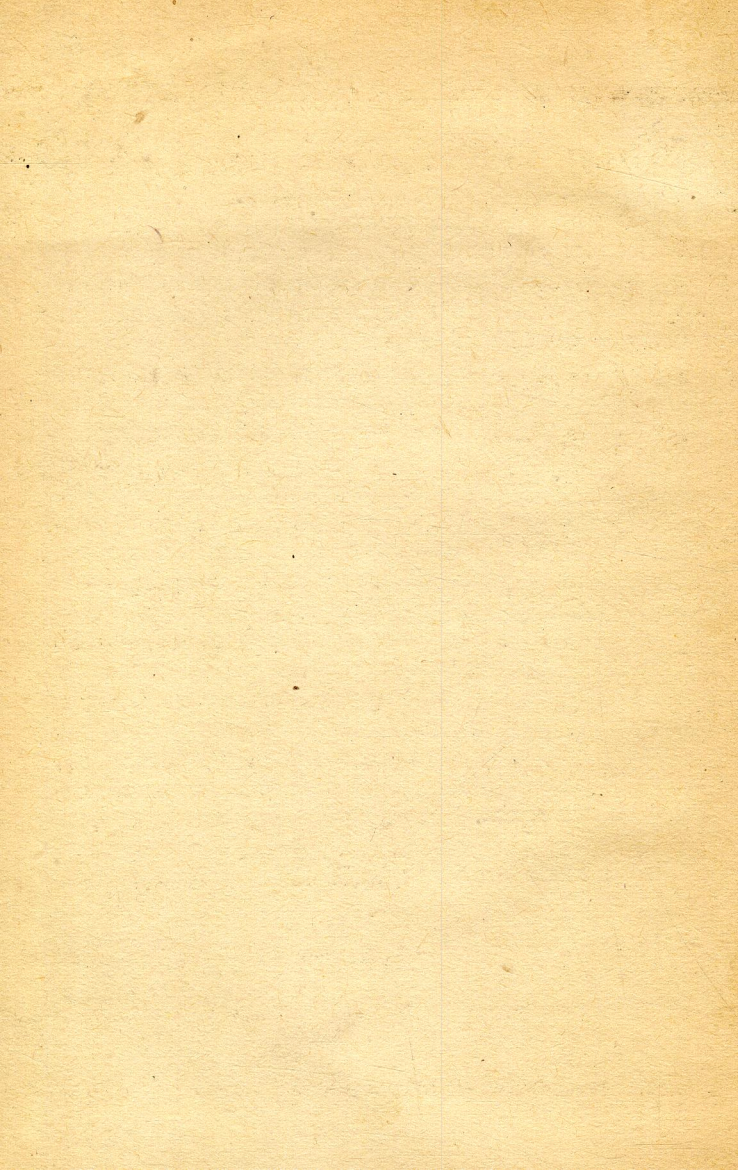
В тих відлеглих, а таких близьких нам духом, людях. Коли їх окриляла не „радісна тиха надія, мов квітка лілеї“, а те всежеруще внутрішнє полум'я, яке палило слабих і стало силних.

Викликати з мороку минулого — тіні забутих і оббріханих предків, тих, які любили життя і не за те лише, що мало воно гарного, але які благословляли його навіть в його трагічнім і в злім, не боячися ні одного, ні другого.

Викликати і виплекати дух, який геніяльно зглибив Шевченко, коли благав собі, „коли доброї жаль Боже, то дай злої“ — долі. Аби не колодсю гнилою валятися.

Так звані традиції XIX віку, традиції лібералізму, демократизму, віри в гармонію, віри в роззброюючу силу гуманности, в „сльози нільських ящурів“, віри в усякі хімери, лиш не в себе, — сі традиції найвисший час поховати. До людини иншого типу, иншого стилю мусимо взивати, — бо ідеї свідчать про своє буття лише через стиль народів, через тип людей-творців. Візвати до воскресення того типу людини, яка тверезо гляділаб в життя і майбутнє, а вірила тільки в себе та ще в свого страшного і справедливого Бога, який ледачим не помагає...

Там є лише наші традиції.

Книгозбірня Вістника

ч. 1	<i>М. Островерха:</i>	МУСОЛІНІ	ц. зл.
ч. 2	<i>М. Маківель:</i>	ВОЛОДАР	ц. зл.
ч. 3	<i>М. Антонович:</i>	ГЕРРЕС	ц. зл.
ч. 4	<i>Р. Єндик:</i>	А. ГІТЛЕР	ц. зл.
ч. 5	<i>Д. Варнак:</i>	КАРДИНАЛ МЕРСІО	ц. зл.
ч. 6	<i>Л. Мосендз:</i>	ШТАЙН	ц. зл. 1'50
ч. 7	<i>Д. Варнак:</i>	ДАНІЄЛЬ О'КОННЕЛЬ	ц. зл.
ч. 8	<i>В. Темляк:</i>	ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ	ц. зл. 1'50
ч. 9	<i>Д. Донцов:</i>	ПАТРІОТИЗМ	ц. зл.
ч. 10	<i>Д. Варнак</i>	ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІ	ц. зл. 1'50
ч. 11	<i>Д. Донцов:</i>	ДУРМАН СОЦІАЛІЗМУ	ц. зл. 1'50
ч. 12	<i>М. Антонович:</i>	МАРШАЛ ВПЕРЕД	ц. зл. 1'50
ч. 13	<i>В. Темляк:</i>	ЗАВДАННЯ НОВОГО
ПОКОЛІННЯ	ц. зл.
ч. 14	<i>Р. Керч</i>	ФРАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІ	ц. зл. 1'50
ч. 15	<i>Богдан Горович:</i>	НАЦІОНАЛІЗМ В БЕЛЬГІЇ	ц. зл. 1'50
ч. 16	<i>Ю. Тютюнник:</i>	РЕВОЛЮЦІЙНА СТИХІЯ	ц. зл. 1'50
-
-

1629

11 500/

на 1.50 зл.

pn 1629¹⁴

Д. Донцов

Де шукати
наших історичних
традицій?